

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ СТИЛІВ МИСЛЕННЯ.....	7
1.1. СТИЛЬ МИСЛЕННЯ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	7
1.2. ДЕТЕРМІНАНТИ СТИЛЮ МИСЛЕННЯ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ	14
1.3. СТИЛІ МИСЛЕННЯ ПСИХОТЕРАПЕВТІВ РІЗНИХ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНИХ НАПРЯМІВ	18
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	23
РОЗДІЛ 2 ОБҐРУНТУВАННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТИЛІВ МИСЛЕННЯ ПСИХОТЕРАПЕВТІВ РІЗНИХ НАПРЯМІВ	26
2.1. ЕТАПИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	26
2.2. ОПИС ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ВИБІРКИ	28
2.3. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	30
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	36
РОЗДІЛ 3 АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СТИЛІВ МИСЛЕННЯ ПСИХОТЕРАПЕВТІВ РІЗНИХ НАПРЯМІВ.....	38
3.1. ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ СТИЛІВ МИСЛЕННЯ ПСИХОТЕРАПЕВТІВ	38
3.2. ПРАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ОТРИМАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА ПОДАЛЬШІ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	51
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	53

ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59

ВСТУП

Актуальність дослідження. Напрямом теоретичної підготовки психотерапевта впливає на тип терапії, який отримує клієнт. Щоб краще організувати підготовку майбутніх психотерапевтів та проводити ефективні психосоціальні інтервенції, актуальним стає розуміння взаємозв'язку між стилем мислення психотерапевта та обраним напрямом психотерапевтичної підготовки.

Дослідник Ендрю Артур [23] на користь гіпотези щодо наявності такого зв'язку, наводить думку про те, що З. Фройд не створив когнітивно-поведінкову терапію, а А. Бек — не є батьком психоаналізу. Психотерапевтична парадигма обумовлює тип лікування пацієнта, “дзвіночки”, на які психотерапевт звертає увагу, та рішення, які він приймає в роботі з пацієнтом. Однак психотерапевти можуть недооцінювати вплив свого стилю мислення та особистісних predisposicij на ці рішення. Розуміння та усвідомлення впливу цих факторів є важливим, оскільки пояснює, чому може виникнути упередженість, ворожнеча або незнання альтернативних методів лікування.

Дослідженням стилів мислення займалися багато відомих авторів: Г.В. Олпорт, Г.А. Уіткін, П. Хольцман, Дж. Клейн, Т. Петтигрю, Р.В. Гарднер, Бьєрі, Роттер, Д. Каган, Д.Б. Конвей, Б.Д. Шварц, А.А. Лазарос, А.І. Чеботарьова, А.А. Палій, І.Л. Григоренко, Р. Дж. Стернберг та інші. У сучасній науковій літературі взаємозв'язок стилю мислення та психотерапевтичної орієнтації досліджували такі автори, як: Е. Артур, Т.М. Кейн, А.Б. Васко, Л. Гарсія-Маркес, Ч. Носал, С.А. Анжелос, Л.Ф. Щербина, І. Демір, Р. Газіоглу, Б.Д. Шварц, Д.М. Тремблі та інші.

Мета дослідження: встановити та проаналізувати відмінності між стилями мислення психотерапевтів різної теоретичної орієнтації.

Об'єкт дослідження: мислення психотерапевтів.

Предмет дослідження: стилі мислення психотерапевтів різних теоретичних орієнтацій.

Гіпотеза дослідження: існують значущі відмінності між стилями мислення психотерапевтів різних теоретичних орієнтацій.

Завдання дослідження:

1. На основі теоретичного аналізу визначити поняття стилю мислення та провести огляд раніше проведених досліджень когнітивних та особистісних стилів психотерапевтів різних теоретичних орієнтацій.

2. Проаналізувати стилі мислення та особистісні риси представників різних теоретичних напрямів.

3. Встановити відмінності між стилями мислення та особистісними особливостями психотерапевтів; встановити взаємозв'язки між стилями мислення та іншими факторами.

Методи дослідження: 1) теоретичні: аналіз науково-дослідницьких джерел, порівняння, класифікація, синтез, узагальнення, систематизація наукових даних; 2) емпіричні: опитувальник стилю мислення за А. Харрісоном та Р. Бремсоном [22] (переклад на українську мову Л.Ф. Щербина), опитувальник п'яти факторів особисті BFI-10 (адаптація — О.О. Сердюк та Б.О. Базима, 2021) [59], опитувальник суб'єктивного ставлення до обраного психотерапевтичного напрямку; 3) математико-статистичні методи обробки даних: методи описової статистики, критерій Краскала-Уоліса, критерій Ньюмана-Кейлза, ета квадрат, коефіцієнт кореляції Спірмена.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

вперше:

- встановлені відмінності у вираженості реалістичного стилю мислення у когнітивно-поведінкових та гештальт-терапевтів;
- встановлено залежність між стилем мислення і тривалістю психотерапевтичної практики: психотерапевти, які довше практикують, більше схильні до ідеалістичного стилю мислення;
- встановлено, що психотерапевти психодинамічного напрямку схильні до синтетичного стилю мислення.
- встановлено негативну залежність між синтетичним і реалістичним стилем мислення: вищий рівень синтетичного стилю мислення зумовлює нижчий рівень реалістичного стилю мислення і навпаки.

Практичне значення отриманих результатів: дослідження відмінностей стилю мислення психотерапевтів різних теоретичних орієнтацій є важливим кроком у розумінні ролі особистісних когнітивних факторів у психологічній практиці. Результати дослідження можуть сприяти покращенню підготовці психотерапевтів, так як будуть враховуватись їх індивідуальні особливості при навчанні. В свою чергу такий підхід буде сприяти досягненню кращих терапевтичних результатів для пацієнтів.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел з 69 найменувань (18 вітчизняних, 51 зарубіжних). Загальний обсяг роботи 67 сторінок, з них основного змісту - 58. Містить 13 таблиць і 5 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ СТИЛІВ МИСЛЕННЯ

1.1. Стиль мислення як предмет наукового дослідження

Якщо запитати людину розказати про себе, вона, ймовірно, розкаже про свої уподобання, наприклад: “Мені більше подобається працювати самостійно”, “Я людина-комунікатор” або “Мені подобається займатися творчістю”. Усі ці висловлювання стосуються улюблених способів поведінки, тобто стилів.

Поняття “стилю” у психологічній парадигмі є об’ємним та дозволяє виявити та описати механізми індивідуальної специфіки психічної діяльності. Стиль є свідченням певної унікальності, відмінності від безлічі інших людей та може проявлятися в одязі, манері поведінки, художній майстерності або науковій творчості. Наявність стилю характеризує власника стилю як людину з певним рівнем душевної організації [36, 15].

Стиль мислення або, як ще згадується в літературі, когнітивний стиль, означає індивідуальний спосіб сприйняття реальності та обробки інформації про навколишнє середовище. Він також може відображати інтелектуальну поведінку, яка найбільше відповідає пізнавальним схильностям та можливостям даного суб’єкта. Стиль визначається потребами та мотивами особистостями то зумолює індивідуальні способи обробки інформації. Когнітивний стиль відображає як пізнавальну сферу, так і особистісну організацію індивіда в цілому [13].

Поняття стилю мислення не тотожним конструкту “інтелект”, хоча є його компонентом. Інтуїтивно зрозуміло, що підхід суб’єкта до виконання завдань не залежить лише від рівня його інтелекту, особистісних рис або складності завдання. Ще одним фактором, що впливає на виконання

завдань, є стиль, який відповідає на питання “як?”. Стиль — це не рівень інтелекту та не особистісна риса, а різні характерні людині підходи, які вона використовує для розв’язання проблем, прийняття рішень, сприйняття інформації та розуміння світу навколо себе. Стиль відображає різні способи, якими людина сприймає та оброблює інформацію, ставиться до нових ідей, розглядає проблеми та приймає рішення.

Вітчизняні дослідники поняття “когнітивний стиль”, Пилявець та Потапчук, визначають А. Адлера як основоположника стильового підходу. Запропоноване А. Адлером розуміння стилю базується на комплексі меншовартості та несвідомих компенсаціях, за допомогою яких людина переборює комплекс, виробляючи індивідуальні стратегії поведінки та індивідуальний життєвий стиль Згідно з А. Адлером, стиль найбільше проявляється в критичних ситуаціях та прийнятті важливих рішень, що дозволяє особистості пристосовуватись до соціального середовища. Різноманітні стильові характеристики розглядаються у взаємозв’язку та взаємовпливі з мотиваційними й особистісними компонентами [15].

Дослідники І.Л. Григоренко та Р. Дж. Стернберг визначають Гордона Олпорта як того, хто ввів поняття “стиль” в психологічну науку в 1937 році. Г. Олпорт розглядав стиль як будь-які особистісні риси, які формуються в ході самореалізації людини, а “стиль життя” як спосіб визначення відмінних рис особистості або патернів поведінки, які залишаються стійкими протягом тривалого часу і спостерігаються в багатьох сферах життєдіяльності людини [36].

У 1951 році Дж. Клейн [45] висловив ідею про існування стійких різниць у способах сприйняття та мислення, а в 1954 році Р. Гарднер запропонував термін “когнітивний стиль”.

Хоча існує багато визначень когнітивних стилів та інтерпретацій їх процесів, загальним фактором залишається підкреслення індивідуальної різноманітності у способах пізнання. Традиційно, когнітивний стиль описується як індивідуальні засоби отримання когнітивного продукту, який є процесуальною інструментальною характеристикою інтелектуальної діяльності, що не має безпосереднього відношення до змістової сторони. За визначенням Д. Уорделла та Дж. Ройса [65], когнітивний стиль є стійкою вищою рисою, яка впливає на спосіб виявлення когнітивних та афективних процесів особистості.

Розглянемо послідовність ідей, що дали змогу сформулювати основні концепції когнітивного стилю (табл. 1.1) [27, 35, 39, 42, 50, 55, 69, 68, 67].

Таблиця 1.1

Основні концепції когнітивних стилів

Категорія	Приклади	Рік публікації
Стили когнітивних індексів	когнітивна інтерференція (гнучкість-ригідність пізнавального контролю)	Струп (1935)
Стили динамічності сприйняття	полезалежність-полenezалежність	Уіткін (1949)
Стили стабільності пам'яті	загострювання - згладжування	Хольцман, Клейн (1954)
Концептуальні стили	вужькість-широкість категорії	Петтигрю (1958)
	вужький-широкий діапазон еквівалентності	Гарднер (1953)
	когнітивна простота-когнітивна складність	Бьєрі (1955)
Стили когнітивного контролю	інтеральний-екстеральний локус контролю	Роттер (1966)
	імпульсивність-рефлексивність	Каган (1966)

На сьогодні психологічна література описує основні когнітивні стили, такі як полезалежність-полenezалежність, загострювання-згладжування, когнітивна інтерференція (гнучкість-ригідність пізнавального контролю), вужькість-широкість категорії, вужький-широкий діапазон еквівалентності, когнітивна простота-когнітивна складність, імпульсивність-рефлексивність, локус контролю.

Якісні зміни в знаннях про когнітивний стиль почалися з праць Г. Уіткіна [20] з Принстонського університету. В рамках гештальт-психології, поняття когнітивного стилю розвивалося через уявлення фактор впливу поля (предметного та соціального оточення) на поведінку людей. Особистість може бути полезалежна чи полenezалежна, що визначається різною мірою підпорядкованості впливу поля. Г. Уіткін акцентував увагу на тенденції до самостійності та орієнтації на внутрішню активність у полenezалежних осіб, що дає їм перевагу в ситуаціях, які потребують здатності до переструктурування, але меншу ефективність у міжособистісній взаємодії. У свою чергу полезалежні особи схильні до міжособистісної орієнтації, але мають складнощі з переструктуруванням. Г. Уіткін стверджував, що когнітивний стиль — це особистісна характеристика, яка відображає різні аспекти функціонування пізнавальної сфери та способи взаємодії людини з інформаційним полем.

В кінці 70-х років були проведені емпіричні дослідження [2], які підтвердили, що когнітивні стилі є гіпотетичним конструктом, який відображає стратегії пізнання. З 80-х років нашого століття когнітивні стилі визначаються як форми сприйняття, мислення та дій суб'єкта, що спричиняють індивідуально стійкі і, таким чином, особистісні характеристики вирішення задач пізнання в різних ситуаціях, зокрема, в ситуаціях невизначеності.

Дослідники Менінгеровської клініки Дж. Клейн, Р. Гарднер та П. Хольцман [34] підходять до когнітивного стилю як до системи взаємопов'язаних когнітивних атитюдів, яка відображає структурний рівень особистості. Когнітивні атитюди не відображають, що людина робить, але вказує на спосіб як вона це робить. Структурне утворення в пізнавальній сфері отримало назву “когнітивний контроль”. Когнітивний стиль складається з комплексу таких когнітивних контролів, які створюють

індивідуальний спосіб обробки інформації про навколишнє середовище. Індивідуальні відмінності в когнітивних стилях впливають на адаптивність людини до реальності, і можуть бути ефективними, незалежно від “правильності” результатів пізнавальної діяльності.

Р. Райдінг [11] запропонував типологію когнітивних стилів, яка зводить різноманітність цих стилів до більш загальних вимірювань. За його дослідженнями, всі когнітивні стилі можна об'єднати в дві групи, які він назвав базовими когнітивними стилями: цілісно-аналітичний та вербально-образний. Перший стиль описує тенденцію суб'єкта до обробки інформації на рівні або цілого, або частин. Другий стиль характеризує схильність суб'єкта до представлення інформації в ході свого мислення вербально або візуально.

Р. Дж. Стернберг [14] запропонував теорію стилів мислення, що базується на теорії ментального самоуправління. Він стверджує, що людина повинна вміти приймати рішення, контролювати свої дії, розподіляти ресурси, встановлювати для себе правила та оцінювати їхнє дотримання. Згідно з теорією Р. Дж. Стернберга, існує три стилі мислення: законодавчий, виконавчий та судовий. У законодавчому стилі людина самостійно формулює завдання, виконавчий стиль відображає схильність до виконання завдань, які були поставлені іншими, а судовий стиль передбачає оціночну діяльність та контроль під час вирішення завдання. За критерієм форми, Р. Дж. Стернберг розрізняє монархічний, ієрархічний та олігархічний стилі. Монархічний стиль передбачає зосередження на задачі, яка вирішується у даний момент, ієрархічний передбачає роботу з різними цілями, а олігархічний — одночасне досягнення декількох цілей.

К. Юнг [17] зазначав, що люди відрізняються за критерієм основних психічних функцій (мислення, емоції, відчуття та інтуїція) та виділив два загальних психологічних типи — екстравертований та інтровертований.

Переважаюча психічна функція визначає відповідний тип поведінки. Говорячи про мислинневий психологічний тип поведінки, Юнг описує людей екстравертованого-мислинневого типу як тих, хто приймає важливі рішення розсудливо, відрізняється об'єктивним сприйняттям реальності. Люди інтровертовано-мисленневого типу характеризуються суб'єктивним сприйняттям реальності, яке може не відповідати дійсності, а також схильні ігнорувати чи підлаштовувати факти під свою реальність.

Розуміння стилю мислення пройшло певну еволюційну історію. Початково стиль мислення розглядали з позиції диференційної психології як стійку індивідуальну характеристику особистості, яка більшою мірою вроджена і стабілізується на ранніх етапах онтогенезу. Але дослідження виконані Г. Уіткіном та Д. Гуденау [13] демонструють, що когнітивні стилі можуть змінюватися під впливом інтелектуального навантаження, інструкцій, навчання, освоєння професійних навичок тощо. Мобільність стильової поведінки дозволяє людині використовувати різні когнітивно-стильові стратегії в залежності від цілей її діяльності й вимог ситуації, що є ознакою адаптивності й зрілості механізмів інтелектуальної регуляції. Факт мобільності індивідуальної конструктивної системи отримав підтвердження в сучасних дослідженнях.

Дослідники А.Харрісон та Р.Бремсон [54] визначають стиль мислення як систему інтелектуальних стратегій, засобів, навичок та операцій, які використовує особистість завдяки своїм індивідуальним особливостям (від системи цінностей та мотивації до характерологічних якостей). Дослідники розробили типологію, в якій виділили п'ять основних стилів мислення: синтетичний, ідеалістичний, прагматичний, аналітичний та реалістичний. Детальна характеристика кожного зі стилів мислення відображена у табл. 1.2. Дана типологія буде надалі використана в роботі для проведення емпіричного дослідження для визначення стилів мислення психотерапевтів.

Таблиця 1.2

Загальна характеристика стилів мислення

Синтезатор	Ідеаліст	Прагматик	Аналітик	Реаліст
Інтегративний підхід	Асимілятивний або холістський підхід	Еклектичний підхід	Формально-логічний, дедуктивний підхід	Емпіричний, індуктивний підхід
Шукає сходство у зовні несходних, несумісних речах	Вітає широкий діапазон думок	“Годиться все, що працює” “Що-небудь та спрацює”	Шукає “найкращий спосіб”	Покладається на факти й думки експертів
Прагне до конфлікту й синтезу	Прагне до ідеальних рішень	Шукає найкоротший шлях до отримання віддачі, прибутку	Прагне до моделей та формул	Прагне до рішень, які задовольняють поточні, невідкладні потреби
Відчуває інтерес до змін	Відчуває інтерес до людських цінностей	Відчуває інтерес до інновацій	Відчуває інтерес до “наукових” рішень	Цікавиться виключно конкретними результатами
Теоретизуючий	Рецептивний	Адаптивний	Прескриптивний	Коректуючий
Байдужий до даних без інтерпретації	Однаково цінує дані та теорію	Цінує будь-які дані або теорію, якщо вони дозволяють швидше досягти мети	Віддає перевагу теорії й методу перед даними	Віддає перевагу фактам перед теорією

Вітчизняні дослідники активно вивчають стилі мислення особистості з різних поглядів. А. А. Палій [13] досліджує вплив когнітивного стилю особистості на формування її індивідуальності. Л. М. Куценко [10] визначає когнітивний стиль як фактор формування когнітивного досвіду особистості. А. І. Чеботарьова [20] створює терміносистему, пов’язану з когнітивними стилями в ретроспективі наукових досліджень. У прикладних аспектах Л. М. Карамушка [7] досліджує когнітивний компонент психологічної готовності студентів-економістів до подальшої професійної діяльності. І. В. Коваль [8] вивчає навчання іноземної мови студента з урахуванням його індивідуального когнітивного стилю. М. І. Попова [16] визначає особливості когнітивних стилів телефонних операторів з метою підвищення їх продуктивності. В. Ф. Боснюк [5] досліджує взаємозв’язок когнітивних

стилів особистості рятувальників і їх інтелектуальних здібностей. О. І. Бондарчук [3] вивчає когнітивний стиль керівників освітніх організацій. Л. Ф. Щербина [22] досліджує метатеоретичне мислення психотерапевтів та їх епістемологічний профіль.

1.2. Детермінанти стилю мислення в сучасній психологічній науці

Дослідження вказують на тісний зв'язок між стилями мислення та базовими характеристиками суб'єкта, такими як вік, стать та функціонування нервової системи.

Дослідниця В. Н. Дружиніна [9] зазначає, що вікова динаміка когнітивних стилів різна: у дошкільному віці діти зазвичай полезалежні, а з віком збільшується їх полenezалежність (досягає піку під час підліткового та юнацького віку) з поступовим зростанням полenezалежності до старості. З віком також збільшується рефлексивність, але з'являється і ригідність пізнавального контролю. Якщо порівнювати чоловіків і жінок, можна помітити, що особи жіночої статі виявляють більшу полenezалежність, ніж особи чоловічої. Частко це можна пояснити біологічними факторами (жінки і чоловіки мають різні біологічні функції, які визначають їхню консервативну або експериментальну поведінку), так і соціальними факторами (тип виховання і очікування щодо нормативної поведінки жінок, які сприяють формуванню полenezалежного стилю поведінки).

Стиль мислення людини пов'язаний з її психофізіологічними характеристиками. Полenezалежність та широкий діапазон еквівалентності пов'язують з високим рівнем орієнтовної реакції, який виявляється через величину дисперсії альфа-ритму, швидке згасання цієї реакції, інтроверсію та перевагу другосигнальних способів обробки інформації. Натомість,

полезалежність та вузький діапазон еквівалентності пов'язуються з відносно низьким рівнем орієнтовної реакції, тривалим згасанням цієї реакції, екстраверсію та перевагу першосигнального способу обробки інформації [13].

На формування стилю мислення також має вплив функціональна асиметрія півкуль головного мозку. Ліва півкуля відповідає за керування письмом, рухами правої руки, мовою, логікою, математикою та читанням. Вона спеціалізується на аналітичній діяльності, яка включає у себе відстеження і аналіз фактів і подій, побудову узагальнень та формулювання висновків. З іншого боку, права півкуля контролює орієнтацію в просторі, музичне сприйняття, художній смак та образне мислення. Ця півкуля відповідає за емоційне сприйняття навколишнього середовища [1].

Генетичні дослідження когнітивних стилів зазвичай фокусуються на двох головних властивостях: імпульсивність-рефлексивність та полезалежність-полenezалежність. Вивчення імпульсивність-рефлексивність не виявило значного генетичного впливу на варіативність цього стилю. З іншого боку, дослідження [11] полезалежність-полenezалежність показали, що генотип може визначати до 50% варіативності цього стилю, а решта дисперсії залежить від параметрів середовища. У дослідженні, проведеному на дітях віком 6, 7 і 10 років, з'ясувалося, що генетичні кореляції між показниками полезалежність-полenezалежність та інтелекту збільшувалися з віком, але не перевищували 0,59. Це свідчить про те, що зближення полезалежність-полenezалежність з інтелектом залежить від механізмів регуляції цих показників, але все ж зберігає свою специфіку.

Хоча біологічні чинники грають важливу роль у формуванні стильової поведінки, соціокультурні чинники також мають значний вплив. Деякі дослідження показали [11], що культурні фактори можуть впливати

на окремі когнітивні стилі. Наприклад, порівняння між стильовими характеристиками африканських темних племен і ескімосів показало, що у ескімосів більш виражена полenezалежність, тоді як у африканців - полезалежність. Ці відмінності можуть бути обумовлені не лише особливостями середовища, але й різною провідною діяльністю, наприклад, мисливством у ескімосів і сільським господарством у африканців.

Також не можна не враховувати взаємозв'язок різних психологічних чинників (темперамент, інтелект, характер, здібності) зі стилем мислення людини. Ці зв'язки можуть бути на різних рівнях організації індивідуальності — від біохімічного до міжособистісного. Стиль мислення є проміжним утворенням між цими психологічними чинниками [13].

Давайте розглянемо взаємозв'язок між когнітивними стилями та особистісними рисами більш детально.

Дослідниця М. А. Холодна [19] зазначає, що люди, які є полenezалежними, зазвичай мають високу самостійність, стабільне уявлення про себе, низький інтерес до інших людей, стійкість до зовнішнього впливу, критичне мислення, характеризуються відчуженістю від оточення. Натомість, полезалежність, яку можна визначити за допомогою опитувальника Кеттелла, пов'язана з такими особистісними рисами, як товариськість, життєрадісність та залежність від групи. Крім того, якщо полезалежним людям показати агресивні зображення, то вони більш виразно і безпосередньо будуть виражати свої агресивні думки та переживання, аніж полenezалежні. Також полезалежні схильні до ризику, оскільки уникають ситуацій невизначеності. На цю тему Г. Уіткін [18] відзначив, що серед ув'язнених переважають люди, які є полезалежними.

Палій А.А. [13] зазначає, що люди, які мають вузький діапазон еквівалентності, можуть відчувати підвищену тривогу. Це може бути зумовлено їх недовірою, настороженістю та центруванням на власному “Я”.

Люди з ригідним пізнавальним контролем описують себе як емоційно чутливих і нестійких, вони менш стійкі до впливу зовнішніх перешкод (наприклад, при спробі запам’ятати щось в умовах шуму, результати в людей з високим рівнем інтерференції погіршуються, тоді як у людей з низьким рівнем інтерференції можуть покращуватися). Крім того, ефект інтерференції має позитивну залежність до рівня нейротизму. Люди з ригідним пізнавальним контролем також проявляють менше терпіння в ситуації перешкоди, що може виникнути під час виконання діяльності, і в той же час мають більш високий рівень бажання подолати ці перешкоди.

Люди високої когнітивної складності є більш здатними до розуміння своїх співрозмовників, і тому сприймаються колегами як більш обдаровані в соціальному та фізичному плані. Когнітивно прості люди виявляють позитивне ставлення до себе та своїх знайомих, тоді як люди з високою когнітивною складністю більш критично ставляться до себе та інших, відзначаючи більше відмінностей між собою та своїми знайомими [11]. Деякі автори стверджують, що висока когнітивна складність пов’язана з більшою точністю в оцінці себе та інших людей, більшою ефективністю у спілкуванні та успішністю в інтелектуальних завданнях [9]. Однак, інші дослідники відзначають, що ця характеристика може бути пов’язана з тривожністю, догматизмом, ригідністю та меншою соціальною адаптованістю.

Отже, можна виділити три типи детермінант, необхідних для опису стилю мислення: психофізіологічні фактори, організація когнітивних процесів і зовнішні особистісні прояви. Деякі класифікації та детермінанти стилю мислення створені ближче до психофізіологічної бази, інші ближче

до проявів когнітивної діяльності. Однак, повний опис стилю має враховувати всі три елементи ланцюга. Тому можна сказати, що ці три елементи разом взяті, визначають та маніфестують певний стиль мислення.

1.3. Стилi мислення психотерапевтiв рiзних психотерапевтичних напрямiв

Концепція психотерапевтичного напрямку передбачає набір припущень, які надають рамки психотерапевту для формулювання гіпотез про досвід клієнта, проведення конкретних терапевтичних інтервенцій та спостереження за розвитком терапевтичного процесу [51]. Таким чином, теоретична орієнтація надає найбільш відповідні техніки для роботи з певним клієнтом. Дослідники погоджуються, що фокусування на одній теоретичній орієнтації є важливим у професійному розвитку та навчанні психотерапевтів [32, 33]. Терапевт початківець повинен розвивати злагоджену теоретичну перспективу для кращого розуміння людської природи.

Теоретична орієнтація визначає тип лікування, який отримує пацієнт, але відносно мало відомо про причини, з яких психотерапевти обирають різні орієнтації. Деякі дослідники вказують на те, що основний вплив на вибір напрямку здійснює навколишнє середовище (наприклад, підготовка, супервізія, економічні чинники та клінічний досвід [23, 31, 48, 58], але більшість вважає, що особистість терапевта та когнітивно-епістемологічні риси є основними визначаючими факторами [56, 60].

За останні десятиріччя був суттєвий інтерес до досліджень взаємозв'язку стилів мислення та особистісних корелят з обраним психотерапевтичним напрямом, в результаті чого наукова спільнота має значущі висновки.

На думку дослідника А. Ендрю [24], поведінкова терапія та психоаналітичний напрям — це особливо добрі приклади двох підходів, які мають різні стилі мислення про доказовість та теоретичні знання. Це явище не є унікальним лише для психотерапевтів цих двох шкіл або психотерапевтів взагалі, воно також існує в межах інших професійно-академічних груп. Існує так звана “велика епістемологічна дихотомія” між двома різними сукупностями особистісних рис серед багатьох професій. Проаналізувавши 11 досліджень, він знайшов підтвердження наявності взаємозв’язку між напрямом, особистісними особливостями та стилем мислення [28, 24, 38, 41, 43, 46, 47, 57, 61, 63, 64].

Дослідження показали, що поведінкові терапевти мають наступні риси: вони переважно не думають про внутрішній світ або його складність; для перевірки своїх гіпотез вони потребують конкретних, об’єктивних та вимірюваних фізично-сенсорних даних; вони вважають оточуюче середовище дуже важливим фактором поведінки; поведінковці сприймають себе як раціональних і емпіричних; як терапевти вони надають перевагу встановленню меж, пошуку змін і їх підсиленню; вони більше цікавляться думками, ніж почуттями; повідомляється про меншу прийнятність агресивних почуттів пацієнтів, недостатню близькість в стосунках з ними; схильність до стабільності, реалізму та розкладання цілого на частини; можуть бути практично-орієнтованими, прихильниками традицій, не творчими, “заземленими”, передбачуваними, упорядкованими, стійкими; вважають себе активними, ініціативними, практичними, напористими, домінуючими та екстравертними.

Мислення психоаналітичного психотерапевта переважно зосереджене на внутрішньому світі: спостерігається схильність до депресії, невірноваженості, тривоги та інтроверсії; основний підхід до мислення є інтуїтивним, з наявністю активної уяви, теоретизування та

експериментування; у терапії психоаналітичні психотерапевти цікавляться внутрішнім психічним світом, сновидіннями, спогадами та вільним асоціюванням; вони сприймають себе як серйозних, складних та здатних до метафізичних роздумів; як терапевти, вони цікавляться почуттями та розумінням, а не зосереджені на акцентуації та змінах; вони приймають агресію пацієнта та здатні до близького контакту; спостерігається креативний, неконформний, індивідуалістичний стиль з розвинутою уявою; спостерігається схильність до холістичного, цілісного сприйняття; вони сприймають себе як пасивних, непрактичних, невідоміючих та реактивних.

Провівши власне дослідження, А. Ендрю визначив, що психоаналітичні психотерапевти переважно покладаються на власну інтуїцію, а не на фізичні відчуття для збирання та обробки інформації [23]. Вони обробляють свої знання за допомогою почуттів через інтроспективний аналіз, розуміння і співпереживання. Ця група часто організовує свої знання інноваційним способом, беручи на себе ризик вийти за межі когнітивних структур і дозволяючи своїй уяві запропонувати унікальне розуміння. Вони схильні вірити, що всесвіт є системою, яка безперервно змінюється, і що важливіше розуміти функціонуючу цілість, ніж її складові частини. Раціонально вивчаючи взаємозв'язок між особистістю пацієнта та світом, вони вважають, що зможуть досягти розуміння. У порівнянні з когнітивно-поведінковими терапевтами, у них виражена схильність до використання символічного і метафоричного мислення, а також до перевірки валідності свого сприйняття з точки зору універсальності. Вони більш схильні залишатися в межах своєї теоретичної аналітичної моделі як у поглядах, так і у практиці. Хоча вони можуть вносити нововведення в рамках цієї моделі, мало ймовірно, що вони будуть використовувати інші психологічні орієнтації.

Когнітивно-поведінкові терапевти у порівнянні з психоаналітичними, як правило, характеризується бажанням підвищувати якість життя, а не просто уникати незадоволення і болю. Їх головний мотиваційний потяг полягає в пошуку можливостей для розвитку, сприяння та збагачення життя. В результаті когнітивно-поведінкові психотерапевти менше схильні до тривоги та депресії, виявляють більше ознак психологічної адаптації, емоційної стабільності та кращої здатності справлятися зі стресом. Вони зберігають баланс між проактивністю та пасивністю. Спостерігається схильність до самоцентризму, самореалізації, міцного почуття ідентичності та більшої незалежності від інших.

Когнітивно-поведінкові терапевти мають схильність до орієнтації на фізичні почуття для отримання конкретної, структурованої та чітко визначеної інформації. Ця орієнтація віддає перевагу кількісній інформації над якісною, є прагматичною та реалістичною. Вони віддають перевагу мисленню над почуттями, наголошуючи на використанні розуму, логіки та зменшенні емоційного впливу. У порівнянні з психоаналітичними психотерапевтами, які можуть покладатися на свої почуття для розуміння пацієнта, поведінковий терапевт віддає перевагу спостереженню та вимірюванню поведінки. Мають схильність до “вписування” нової інформацію в їх передбачувану когнітивну систему. Особливо це стосується менш досвідчених терапевтів. Когнітивно-поведінкові терапевти, ймовірно, є конвенціональними, підкоряються нормам, є об’єктивними та реалістичними у своєму когнітивному стилі. В порівнянні з психоаналітичними психотерапевтами, їх епістемологія полягає в елементаризмі, в тому, що всесвіт складається з окремих частин, і знання має зводитись до базових одиниць. В їх уявленні всесвіт є статичним і може бути зрозумілим зовнішнім знавцем, тому знання можна відрізнити від

суб'єкта. Схильні відхилятися від когнітивно-поведінкової моделі та мають невимушене ставлення.

У подібному ключі, Джон Конвей [30, 40], у своєму президентському зверненні до Канадської психологічної асоціації, описав велику філософську дихотомію, в якій він відобразив метатеоретичні цінності психологів. Його широке і всебічне дослідження дуже підтримує ідею метатеоретичної, метапсихологічної та метафізичної дихотомії, яку можна висловити різними термінами, наприклад, суб'єктивізм проти об'єктивізму, елементаризм проти холізму, органіцизм проти механіцизму та метафоризм проти емпіризму. Огляд, проведений Конвеєм показує, що позиція психолога щодо епістемологічної дихотомії може бути пов'язана з вірою в певний напрям, і вказує на те, що, подібно до цього, епістемологічна позиція психотерапевта щодо цієї дихотомії може бути пов'язана з вибором конкретного напрямку. Також було виявлено, що особистісні риси корелюють з об'єктивізмом-суб'єктивізмом. Він додав, що індивідуальний темперамент і життєвий досвід роблять особу прийнятною до тих чи інших психотерапевтичних напрямів.

Дослідники Т. М. Кейн та Д. Дж. Смейл [28], використовуючи опитувальник для оцінки відношення до лікування, з'ясували, що психіатри, спрямовані на фізичне лікування порівняно з колегами психотерапевтичної орієнтації, можуть бути характеризовані за опитувальником Кеттелла 16PF як більш емоційно стійкі (фактор С), більш добросовісні (фактор G), менш сентиментальні (фактор I) і менш невротичні (фактор вторинної невротичності), ніж їх колеги.

Дослідниця Л. Ф. Щербина [22] в залежності від теоретичної орієнтації виділила провідні механізми метатеоретичного мислення психотерапевтів п'яти теоретичних орієнтацій:

- у психотерапевтів медичної моделі психотерапії та когнітивно-біхевіорального напрямку – формальна логіка;
- у психотерапевтів екзистенціального та гуманістичного напрямів – здоровий глузд, діалектична логіка, інтелектуальна інтуїція та міфологіка;
- у психотерапевтів психоаналітичного напрямку – формальна логіка та міфологіка.

У схожому дослідженні А. Б. Васко, Л. Гарсія-Маркес, В. Драйден [62] оцінили когнітивно-епістемологічні стилі 140 португальських психотерапевтів п'яти різних напрямів за допомогою інвентаря “Органіцизм-механіцизм” (ОМРІ) та опитувальника психоепістемологічного профілю (РЕР). Дані дослідження показали, що існує значна різниця між теоретичними напрямками по шкалах органіцизму та механіцизму по ОМРІ, а також раціоналізму по РЕР. Поведінкові терапевти отримали найнижчий бал за шкалою органіцизму, в той час як найнижчий бал за шкалою раціоналізму спостерігався у гуманістично-екзистенційних терапевтів та системно-сімейних терапевтів.

Логічно припустити, що відповідна дихотомія буде знайдена при дослідженні стилів мислення українських психотерапевтів різних психотерапевтичних орієнтацій.

Висновки до розділу 1

1. Було з'ясовано, що на даний момент у психології немає єдиного визначення стилю мислення, але більшість дослідників під стилем мислення розуміє певний спосіб обробки інформації і взаємодії індивіда із зовнішнім світом. На основі теоретичного аналізу підходів

визначено, що стиль мислення — це сукупність способів, за якими суб'єкт обирає використовувати свої інтелектуальні здібності, а також свої знання. Поняття стилю мислення не є тотожним інтелектуальним здібностям, а характеризує саме те, як ці здібності використовуються в повсякденній взаємодії з навколишнім світом.

2. Кожен стиль мислення визначається складною комбінацією різних факторів. Деякі з найважливіших детермінантів стилів мислення включають генетичні фактори, культурний контекст (стилістичні мислинські традиції), соціальний контекст (шкільне навчання, родинне виховання, робоче оточення), когнітивні процеси (увага, пам'ять, розуміння, мислення і сприйняття), психологічні особистісні риси, життєвий та професійний досвід.
3. На основі теоретичного аналізу було визначено, що є декілька підходів до категорій стилів мислення. Основними категоріями стилів на сьогодні є незалежність-полонезалежність, загострення-згладжування, когнітивна інтерференція (гнучкість-ригідність пізнавального контролю), вузькість-широкість категорії, вузький-широкий діапазон еквівалентності, когнітивна простота-когнітивна складність, імпульсивність-рефлексивність, локус контролю; синтетичний, ідеалістичний, прагматичний, аналітичний, реалістичний стилі за А. Харрісоном та Р. Бремсоном; екстравертований, інтровертований за К. Юнгом; законодавчий, виконавчий та судовий за Р. Дж. Стернбергом.
4. В дослідженнях взаємозв'язку особистості і когнітивно-епістемологічних рис психотерапевтів з психотерапевтичним напрямом прослідковується наявність дихотомії в стилях мислення і сприйнятті світу між психотерапевтами різних напрямів. Медичні і когнітивно-поведінкові психотерапевти схильні до сприйняття

навколишнього середовища за принципом елементаризму, в той час як психоаналітичні та екзистенційно-гуманістичні психотерапевти схильні до сприйняття світу холістично, як одного великого організму.

5. Вивчення когнітивних стилів психотерапевтів різних напрямів має важливе значення у контексті лікування пацієнтів. Розуміння власного когнітивного стилю та його детермінант може допомогти психотерапевтам досягати кращих терапевтичних результатів.

РОЗДІЛ 2

ОБҐРУНТУВАННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТИЛІВ МИСЛЕННЯ ПСИХОТЕРАПЕВТІВ РІЗНИХ НАПРЯМІВ

2.1. Етапи емпіричного дослідження

Метою дослідження було вивчення відмінностей у особистісних та когнітивних стилях між психотерапевтами різних напрямів використанням добре вивчених та підтверджених надійністю та валідністю методик.

Модель дослідження включала наступні кроки:

- I. Теоретичний аналіз проведених досліджень. Теоретичний аналіз проведених досліджень стилів мислення психотерапевтів показав, що існує кілька критеріїв, які слід враховувати при проведенні подібних досліджень. Врахування цих критеріїв дослідження допоможе уникнути методологічних проблем і забезпечить достовірність отриманих результатів:
 - a. Учасники мають бути відібрані з визнаних, високоякісних професійних організацій.
 - b. Необхідно провести оцінку суб'єктивного ставлення учасників до обраної психотерапевтичної орієнтації.
 - c. Використовувані методики вимірювання особистісних характеристик та стилів мислення повинні бути стандартизовані, валідні та надійні.
 - d. Слід провести аналіз впливу кількості років досвіду на стилі мислення.

- II. Визначення вибірок та моделей дослідження. На цьому етапі було прийнято рішення не фокусуватись на конкретному напрямі психотерапії, щоб отримати доступ до більшої кількості даних. До проходження дослідження були запрошені знайомі і не знайомі з автором дослідження психотерапевти. Частина психотерапевтів були запрошені з психологічної служби благодійного фонду психічного здоров'я, інша частина досліджуваних була залучена із спільнот професійних психологічних асоціацій України.
- III. Збір даних. Були підібрані методики дослідження відповідно до поставленої мети, а саме методика оцінки стилю мислення за А. Харрісоном та Р. Бремсоном [37] та визначення особистісних рис за методикою великої п'ятірки (OCEAN). Також було сформовані запитання до визначення особистісного ставлення суб'єкта дослідження до обраного психотерапевтичного напрямку. Збір даних дослідження проводився через Google form. Відповіді учасників були анонімними, але за бажанням опитувані могли залишити свої контактні дані, щоб отримати результати дослідження.
- IV. Обробка результатів. Відповідно до отриманих результатів та перевірки нормальності розподілу вибірок були підібрані математичні та статистичні показники для встановлення різниці та корелят між стилями мислення, особистісними особливостями та напрямами теоретичної підготовки. Так як вибірки були ненормального розподілу, були обрані непараметричні критерії Краскала-Уоліса, Ньюмана-Кейлза, індекс впливу ета квадрат, кореляція Спірмена.
- V. Інтерпретація результатів. Було проаналізовано та інтерпретовано отримані результати, враховуючи статистичну значимість зв'язків між стилями мислення та психотерапевтичними напрямками.

Сформовані можливі взаємозалежності конструктів та можливі впливи.

VI. **Заклучення.** Здійснено підсумок результатів дослідження, обговорити їх можливі інтерпретації та висловлено рекомендації для подальших досліджень або практичного застосування.

2.2. Опис дослідницької вибірки

У дослідженні взяли участь 57 представників різних психотерапевтичних орієнтацій. Серед них – 26,3% прибічники психодинамічного напрямку; 17, 5% – гештальт напрямку; 29,8% – когнітивно-поведінкового напрямку; 3,5% – клієнт центрованої терапії. З метою формування більш значимих результатів дослідження, було обрані 3 найбільші групи для аналізу даних. Кінцева вибірка склала 42 представники.

Серед досліджуваних 57,6% ідентифікували себе як психологи, 42,4% як психотерапевти (рис.2.1).

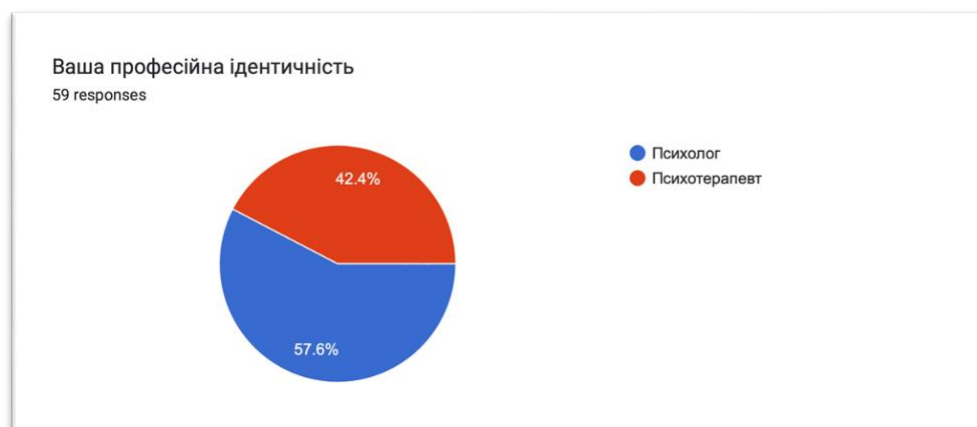

Рис. 2.1. — Професійна ідентичність

На момент дослідження 52,5% мали досвід ведення практики від 4-10 років, 28,8% більше 10 років, 18,6% — 1-3 роки (рис.2.2).

Рисунок 2.2. — Кількість років досвіду

Приналежність до професійних асоціацій підтвердили 69,5% психотерапевтів, 30,5% повідомили, що не є учасниками професійної спільноти (рис. 2.3).

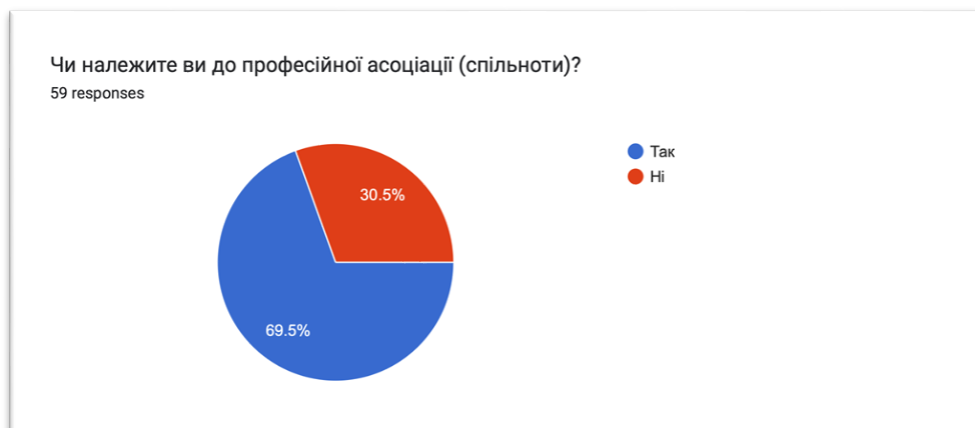

Рис. 2.3. — Належність до професійної асоціації

Демографічні характеристики вибірки є наступними: 93,2% досліджуваних жінки, 6,8% чоловіки. Вік досліджуваних – від 25 до 54 років.

До участі в дослідженні були запрошені психотерапевти психологічної служби UA Mental Help, а також учасники груп професійних

асоціацій на Facebook (Українська спілка психотерапевтів, Когнітивно-поведінкова терапія, Національна асоціація гештальт-терапевтів України).

Учасникам було надано інформацію, що проводиться дослідження стилів мислення та особистісних рис психотерапевтів різних психотерапевтичних напрямів. Їх поросили заповнити онлайн Google форму, яка містила інформаційну анкету, опитувальник стилю мислення А. Харрісона та Р. Бремсона, опитувальник п'яти факторів особистості BFI-10 та три питання, що стосуються суб'єктивного відношення до психотерапевтичної орієнтації.

При заповненні опитувальника стилів мислення частина отриманих даних була заповнено некоректно, через що в їх довелось дискваліфікувати з дослідження стилів мислення. В результаті з 42 відповідей для цієї частини дослідження залишилось 27.

2.3. Методи дослідження

Для підтвердження гіпотези були використані наступні методики дослідження.

Стиль мислення. Теоретичною основою дослідження є виокремлені А. Харрісоном і Р. Бремсоном [37] п'ять типів мислення (синтетичний, ідеалістичний, прагматичний, аналітичний і реалістичний). Сформовано гіпотезу, яка полягає в тому, що психотерапевти різних напрямів будуть мати значущу різницю в стилях мислення. Для дослідження стилю мислення, був використаний опитувальник стилю мислення А. Харрісона та Р. Бремсона.

Опитувальник складається з 18 пунктів. Кожному пункту в опитувальнику відповідає твердження, за яким слідує п'ять можливих

закінчень. Опитуваний має вказати наскільки кожне закінчення відповідає йому по шкалі 5, 4, 3, 2 або 1, де 5 — найбільш підходить, 1 — найменш підходить. Кожен номер (бал) повинен бути використаний тільки один раз в кожній групі з п'яти закінчень. В результаті опитування можна виявити міру надання переваги певному стилю мислення.

Опис шкал методики [53]:

Синтетичний стиль мислення. Згідно з А. Харрісоном та Р. Бремсоном [37], “синтезувати” означає, по суті, створювати щось нове та оригінальне з речей, які самі по собі здаються різними. Тому вони зауважують, що синтезатори є інтеграторами: вони люблять виявляти дві або більше речі, які, можливо, не мають видимого відношення одна до одної, і знаходити способи поєднати їх в нову творчу комбінацію. Для них факти не так важливі, як інтерпретація, яку роблять люди. Вони також встановили, що синтетичний стиль мислення має тенденцію цікавитися конфліктами і люблять зміни - часто залежно від самого факту зміни. Синтезатори схильні гордитися своєю “креативністю”, чіткістю і винахідливістю.

Ідеалістичний стиль мислення. А. Харрісон та Р. Бремсон стверджують, що ідеалістичний спосіб мислення використовується людьми, які люблять дивитися на речі в широкому контексті та орієнтовані на майбутнє. Вони також замислюються про цілі і цікавляться соціальними цінностями. Ідеалісти, подібно до синтезаторів, фокусуються на цінностях, а не на фактах. Ідеалісти хочуть, щоб їх сприймали інші люди як корисних, підтримуючих, відкритих та надійних. Вони мають сильне етичне почуття і гордяться своїми високими стандартами, хоча не завжди усвідомлюють, наскільки високими ці стандарти є. Вони можуть розгніватися і відчувати образу на тих, хто, здається, мало турбується про інших, хто не має цілісності або задовольняється меншим за найкраще. Мислення ідеалістів є

прийнятним, вони вітають різноманітність поглядів. У вирішенні проблем ідеалісти проявляють свої найкращі якості в ситуаціях, де важливі цінності, судження, почуття і емоції. Ідеалісти особливо гордяться своєю “інтуїцією”.

Прагматичний стиль мислення. Девіз прагматика - “будь-що, що працює”. Вони відмінно справляються зі знаходженням нових способів сторення нового з наявних ресурсів. Вони зазвичай підходять до проблем поетапно, інкрементально, по одній проблемі за раз. Прагматики мають тенденцію бути менш передбачуваними, ніж люди, які віддають перевагу іншим стилям мислення. Факти і цінності мають однакову вагу для них. Знову ж таки, “будь-що, що працює” - це те, що є важливим. Вони також схильні до формулювання стратегій і тактик для досягнення результатів, і часто хочуть бути симпатичними, визнаними або принаймні прийнятими. Підхід прагматика є гнучким і адаптивним. Вони також пишаються своєю пристосованістю.

Аналітичний стиль мислення. Аналітик підходить до проблем у ретельний, логічний, методичний спосіб, приділяючи велику увагу деталям. Аналітики вважають себе об’єктивними, практичними, прагматичними людьми. Вони також мають тенденцію мати теорію про майже все. Вони аналізують і оцінюють речі в рамках широкої системи, що допомагає пояснити явища і прийти до висновків. Аналітики бачать світ як логічний, раціональний, впорядкований і передбачуваний. Більше ніж що-небудь інше, аналітики хочуть бути впевненими в речах, знати, що буде відбуватися далі. Вони пишаються своєю компетентністю, вмінням розуміти всі аспекти будь-якої ситуації, в якій вони знаходяться.

Реалістичний стиль мислення. Девіз реаліста звучить так: “факти - це факти”. Або можливо: “Те, що бачиш, — це те, що є насправді”. Реалісти твердо вірять, що будь-які двоє розумних людей, належним чином

обладнаних очима та іншими органами чуття, одразу погодяться з фактами. Без згоди щодо фактів, реаліст вважає, нічого не буде зроблено. Вони також хочуть робити речі впевнено, міцно і надійно, і бути впевненими, що одержаний результат залишиться таким самим. Реаліст завжди хоче досягти результату, спираючись на наявні факти, а не збираючи все більше даних, як це роблять аналітики.

Обробка тесту проводиться шляхом підсумовування отриманих даних випробуваних за кожною шкалою. Положення підсумкового результату в інтервалі:

49 – 59 балів – свідчить про зону невизначеності (недостатньо інформації);

60 – 65 балів – помірне віддання переваги даному стилю (або стилям) мислення. Іншими словами, за рівних умов особа має тенденцію використовувати цей стиль (або стилі) більш часто ніж інші;

66 – 71 бал – сильне віддання переваги стилю. Ймовірно, досліджувана особа систематично і послідовно використовує цей стиль у більшості ситуацій. Можливо, навіть вона час від часу зловживає ним, використовуючи його там, де це не є найкращим підходом до проблеми. Особливо часто це може ставатись у напружених ситуаціях (недостатньо часу, емоційний напруження тощо);

72 бали і більше – дуже сильне віддання переваги цьому стилю мислення. Фактично, досліджувана особа повністю віддає перевагу цьому стилю і використовує його практично в усіх ситуаціях, навіть у тих, де він не є оптимальним (або навіть прийнятним) підходом до проблеми;

48 – 43 бали – помірне ігнорування цього стилю. За можливості, досліджувана особа уникає використання цього стилю при розв'язанні важливих для неї проблем;

42 – 37 балів – стійке ігнорування такого стилю мислення.

Особистісні риси. Для проведення дослідження був обраний опитувальник “Великої п’ятірки” (BFI-10) в адаптації О. О. Сердюк та Б. О. Базима [59]. Методика була розроблена на основі класичних психологічних опитувальників Г. Айзенка і Р. Кеттелла і використовується для діагностики п’яти факторів особистості. Кожен з цих факторів представлений двома протилежними шкалами, що дозволяє описати конкретну особистість як унікальну комбінацію цих якостей.

Перший фактор - *екстраверсія*, він виявляється у спрямованості на зовнішній або внутрішній світ. Екстраверти відрізняються товариськістю, активністю, імпульсивністю та пошуком нових зовнішніх стимулів. Інтроверти, навпаки, характеризуються тенденцією тримати соціальну дистанцію, уникають широкого загалу і надають перевагу думкам перед діями. Кожна особистість має риси як екстраверта, так і інтроверта, просто в різних пропорціях. Тому вираженість фактора - це відносне переважання одного його полюса над іншим, а не абсолютне значення.

Другий фактор - *схильність до згоди*. Люди, які схильні до згоди, більш толерантні та мають високу розуміння та прийняття інтересів і потреб інших. Вони цінують гармонію в групі, дотримуються миру і злагоди між людьми, і переважно бачать в інших позитивні якості. Для них успіх колективу має важливість над індивідуальними досягненнями. Натомість, особи з низьким рівнем схильності до згоди менш толерантні до інших людей, ставлять свої особисті інтереси на перше місце і діють переважно в особистих інтересах, а не в інтересах колективу.

Третій фактор - *сумлінність*. Він вимірює ступінь свідомого контролю, яким суб’єкт керує своєю поведінкою та діяльністю. Один полюс цього фактора представлений такими якостями, як самовладання,

наполегливість, організованість, дисципліна, відповідальність, ретельність і точність у роботі, а також орієнтація на досягнення поставлених завдань. Інший полюс описує мінливість людини, яка легко відволікається, неорганізована, спонтанна, має слабе зосередження на цілях і мало контролює власні імпульси.

Четвертий фактор - *нейротизм*. Відображає нейротизм, що вказує на чутливість індивіда до стресу та фрустрації. Люди з високим рівнем нейротизму, відомі як “нейротики”, швидко відчують негативні емоції. Вони схильні до тривоги, роздратованості, поганого настрою і бачать світ у негативних кольорах. Такі особи менше задоволені життям порівняно з іншими людьми. На іншому полюсі перебувають реактивно врівноважені люди, які ставляться до життя більш раціонально і спокійно. Їх можна назвати “товстошкірими”, оскільки їм потрібні більш сильні подразники, ніж нейротикам, щоб відчути дисбаланс та збудження.

П'ятий фактор - *відкритість*. Відображає відкритість досвіду, що проявляється у готовності приймати будь-який новий досвід. Люди з високим рівнем відкритості до досвіду мають широкі інтереси, багату фантазію, гнучкий мислення, оригінальність і чутливість до естетики. Вони приваблюються до нового та незвичайного. На противагу їм, існують індивіди, які закриті для нового досвіду. Їх відрізняють обмежені інтереси, а також їм властивий конформізм, стійкість до змін та відсутність оригінальності.

Згідно з п'ятифакторною моделлю, особистість людини включає п'ять загальних і роздільних рис (диспозицій), які були груповані в 5 шкал у BFI-10 опитувальнику:

1. Екстраверсія - питання 1 R* та 6;
2. Схильність до згоди - питання 2 та 7 R*;

3. Сумлінність - питання 3 R* та 8;
4. Нейротизм - питання 4 R* та 9;
5. Відкритість досвіду - питання 5 та 10.

*R означає реверсивне оцінювання. Оцінювання відбувається за кожною шкалою окремо, вираженість особистісних факторів за кожною шкалою варіюється від 2 до 10 балів.

Ставлення до психотерапевтичної орієнтації. Крім того, досліджувалися відношення учасників до їхньої орієнтації, задавши три додаткові запитання для вимірювання ступеня прихильності, задоволеності та дотримання теоретичної орієнтації в практиці. Запитання були наступними: “Оберіть, наскільки ви погоджуєтесь з вказаними твердженнями: (1) Я повністю відданий обраному психотерапевтичному напрямку (2) Я повністю задоволений своєю основною теоретичною орієнтацією; (3) В моїй практиці я повністю залишаюсь в рамках обраного психотерапевтичного напрямку.” Шкала відповідей з п’яти балів варіювала від 1 до 5, де 1 — повністю не погоджуюсь, 5 — повністю погоджуюсь.

Висновки до розділу 2

1. Для реалізації емпіричного дослідження був розроблений дизайн дослідження, який передбачає декілька етапів: теоретичний аналіз проведених досліджень, визначення вибірок та моделей дослідження, збір даних, обробка результатів, інтерпретація результатів та заключення.
2. Також була сформована вибірка, яка складається із 42 представників когнітивно-поведінкового, психодинамічного напрямів та гештальт-терапії. Для аналізу особистісних рис, були використані відповіді всіх

42 респондентів, для аналізу стилів мислення були використані відповіді 27 респондентів.

3. Були підібрана методики для проведення дослідження. Сюди ввійшов опитувальників стилю мислення за А. Харрісоном та Р. Бремсоном, опитувальник п'яти факторів особистості BFI-10, опитувальник суб'єктивного ставлення до обраного психотерапевтичного напрямку.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СТИЛІВ МИСЛЕННЯ ПСИХОТЕРАПЕВТІВ РІЗНИХ НАПРЯМІВ

3.1. Опис результатів дослідження стилів мислення психотерапевтів

Як зазначалось вище, вибірка дослідження стилів мислення складається із 27 психотерапевтів. Щоб встановити чи існує значуща різниця між стилями мислення психотерапевтів різних напрямів, був обраний критерій Краскала-Уоліса, так як вибірка має ненормальний розподіл.

У таблиці 3.1 поданий порівняльний аналіз стилів мислення психотерапевтів різних теоретичних орієнтацій. Для кожного стилю мислення (синтетичний, ідеалістичний, прагматичний, аналітичний, реалістичний) у таблиці наведені наступні показники:

- M: середнє значення для кожної групи психотерапевтів.
- SD: стандартне відхилення (міра розсіювання даних) для кожної групи психотерапевтів.
- Значущість критерію Краскала-Уоліса: показник статистичної значущості різниці між групами психотерапевтів.

Таблиця 3.1

Порівняльний аналіз стилів мислення психотерапевтів різних теоретичних орієнтацій (значущість критерію Краскала Уоліса)

Стиль мислення	Психодинамічні психотерапевти (N=10)	КПТ психотерапевти (N=10)	Гештальт психотерапевти (N=7)	Значущість критерію Краскала-Уоліса

	M	SD	M	SD	M	SD	
Синтетичний	55.1000	5.72422	48.7000	5.25040	50.2857	5.40723	0.079
Ідеалістичний	53.6000	7.44162	53.3000	7.27324	51.1429	5.30498	0.541
Прагматичний	50.5000	6.00463	47.8000	7.77174	55.0000	7.21110	0.224
Аналітичний	57.8000	7.96939	58.5000	7.29155	56.4286	7.5245	0.808
Реалістичний	52.0000	6.66667	61.1000	6.90330	61.8571	4.74091	0.010*

Отже, нульову гіпотезу про відсутність відмінностей можемо залишити для всіх стилів, окрім реалістичного. В залежності від теоретичної орієнтації, психотерапевти мають значущі відмінності в цьому стилі мислення.

Критерій Краскала-Уоліса дає змогу встановити чи змінюється рівень ознаки при переході від однієї групи до іншої, але не вказує напрям цих змін, тобто не можна дізнатися яка саме група відрізняється від інших. Для цього потрібно здійснити попарне порівняння вибірок. Проте в даному дослідженні здійснювати попарне порівняння за допомогою непараметричного критерію Мана-Уїтні не коректно, тому що відбудеться завищення статистичної значущості результатів, тобто збільшення ймовірності виявити відмінності там, де їх немає.

Щоб запобігти завищенню статистичної значущості результатів, розроблені спеціальні апостеріорні критерії, які нівелюють ефект множинного порівняння. Це так звані методи *post-hoc*, які застосовуються вже після відхилення нульової гіпотези. Коли кількість досліджуваних у вибірках однакова, застосовують непараметричні критерії Ньюмана-Кейлза.

Тому для глибшого розуміння виявлених відмінностей після відхилення нульової гіпотези, ми застосовуємо непараметричний критерій Ньюмана-Кейлза. У табл.3.2 подано значущість критерію Ньюмана-Кейлза для незалежних вибірок, де стилі мислення позначено: С – синтетичний

стиль; І – ідеалістичний; П – прагматичний ; А – аналітичний; Р – реалістичний; значущість відмінностей позначено ** – $p < 0,01$; * – $p < 0,05$; – – $p > 0,05$.

Таблиця 3.2

Порівняльний аналіз реалістичного стилю мислення за різними теоретичними орієнтаціями (значущість критерію Ньюмана-Кейлза)

Теорет. орієнтація		Психодинамічний					Гештальт					Когнітивно-поведінковий				
		С	І	П	А	Р	С	І	П	А	Р	С	І	П	А	Р
Психодинамічний	С						-					*				
	І							-					-			
	П								-					-		
	А									-					-	
	Р											*				**
Гештальт	С	-										-				
	І		-										-			
	П			-										-		
	А				-										-	
	Р					*										-
Когнітивно-поведінковий	С	*					-									
	І		-					-								
	П			-					-							
	А				-					-						
	Р					**					-					

Отже, завдяки критерію Ньюмана-Кейлза уточнено значущість різниці реалістичного стилю мислення між психодинамічними та когнітивно-поведінковими психотерапевтами ($p=0.007$) та психодинамічними і гештальт психотерапевтами ($p=0.012$). Найвище середнє значення реалістичного мислення спостерігається у групи гештальт психотерапевтів, що може бути пов'язано з вплетінням теорію напряму східних філософій та орієнтація методу на “тут і зараз”. У групи когнітивно-поведінкових психотерапевтів теж спостерігається високе середнє значення

реалістичного мислення, що може бути пов'язане з раціональністю та структурованістю методу та фокусом на фактах, а не на інтерпретаціях. Найнижче середнє значення спостерігається у представників психодинамічного підходу, що може бути пов'язане з міфологічністю та образністю методу, орієнтацію його на минуле.

Також важливо зазначити знайдену значущу різницю між синтетичним стилем мислення когнітивно-поведінкових та психодинамічних психотерапевтів ($p=0.034$). Синтетичний стиль мислення характеризується творчим та винахідливим підходом, важливістю інтерпретацій над фактами. Тому отримані значення підтверджують орієнтацію психоаналітиків на інтерпретацію, а когнітивно-поведінкових психотерапевтів — на факти.

Щоб дізнатися на скільки сильний вплив рівня прояву ознаки на залежну змінну, тобто визначити вплив психотерапевтичного напрямку на стиль мислення психотерапевта, корисно визначити розмір стандартизованого ефекту. Для критерію Краскала-Уолісу немає єдиного узгодженого методу розрахунку. В літературі описані два індекси: ϵ^2 (епсilon квадрат) та η^2 (ета квадрат). Більш консервативним є η^2 [65]. В даному дослідженні для визначення міри впливу був обраний ета квадрат, тому що його можна визначити безпосередньо можливостями SPSS.

Рекомендації для інтерпретації розміру ефекту η^2 [64]:

$\eta^2 < 0.01$: незначний

$0.01 \leq \eta^2 < 0.06$: малий

$0.06 \leq \eta^2 < 0.14$: середній

$\eta^2 \geq 0.14$: великий

Результати міри впливу теоретичної орієнтації на стиль мислення за допомогою визначення розміру статистичного ефекту за ета квадратом представлені у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Міра впливу теоретичної орієнтації на стиль мислення (ета квадрат)

	Синтетичний	Ідеалістичний	Прагматичний	Аналітичний	Реалістичний
η^2	0.483	0.155	0.392	0.113	0.606

Результати таблиці вказують на наявність впливу теоретичної орієнтації на стиль мислення у досліджуваній вибірці. Згідно з результатами, теоретична орієнтація має значний вплив на стиль мислення в категоріях “синтетичний” ($\eta^2 = 0.483$) і “реалістичний” ($\eta^2 = 0.606$). Це означає, що велика частина змін у цих стилях мислення може бути пояснена різницею в теоретичних орієнтаціях між психотерапевтами.

У стилях мислення “ідеалістичний” ($\eta^2 = 0.155$) і “аналітичний” ($\eta^2 = 0.113$) виявлено менший вплив теоретичної орієнтації. Результати міри впливу в цих групах свідчать про доцільність збільшення статистичної потужності дослідження.

Таким чином, теоретична орієнтація має істотний вплив на стиль мислення психотерапевтів, особливо у синтетичному та реалістичному стилях, що підкреслює значення теоретичних підходів у формуванні і розвитку мислення психотерапевтів.

Застосування коефіцієнта ета квадрат також дозволяє оцінити, яка частина змін у стилі мислення може бути пояснена теоретичною орієнтацією. 48% досліджуваних впливають на отримані результати в групі синтетичного мислення, 15% в групі ідеалістичного, 39% в групі прагматичного, 11% в групі аналітичного, 60% в групі реалістичного.

У табл.3.4 подано кореляційний аналіз стилів мислення, де стилі мислення позначено: С – синтетичний стиль; І – ідеалістичний; П – прагматичний ; А – аналітичний; Р – реалістичний; значущість відмінностей позначено ** – $p < 0,01$; * – $p < 0,05$; - – $p > 0,05$. N=27.

Таблиця 3.4

Кореляційний аналіз стилів мислення (коефіцієнт рангової кореляції Спірмена)

	С	І	П	А	Р
С	1	0.089	-0.025	-0.107	-.505**
І	0.089	1	-0.226	-.382*	-0.26
П	-0.025	-0.226	1	-.421*	-0.094
А	-0.107	-.382*	-.421*	1	0.048
Р	-.505**	-0.26	-0.094	0.048	1

Значення в таблиці відображають коефіцієнти кореляції між різними стилями. Ближче значення до 1 вказує на сильну позитивну кореляцію, ближче до -1 - на сильну негативну кореляцію, значення близько до 0 свідчить про відсутність кореляції. Отже, синтетичний стиль (С) показує помірну негативну кореляцію з реалістичним стилем (Р), що вказує на існування негативної залежності між ними. Ця залежність є статистично значущою на рівні значимості $p < 0,01$. Таку різницю можна пояснити різною направленістю представників цих стилів мислення. Представники синтетичного стилю мають творчий підхід та уяву, орієнтуються на суб'єктивні інтерпретації, в той час як реалісти керуються фактами. Відповідна кореляція зображена на рис. 3.1.

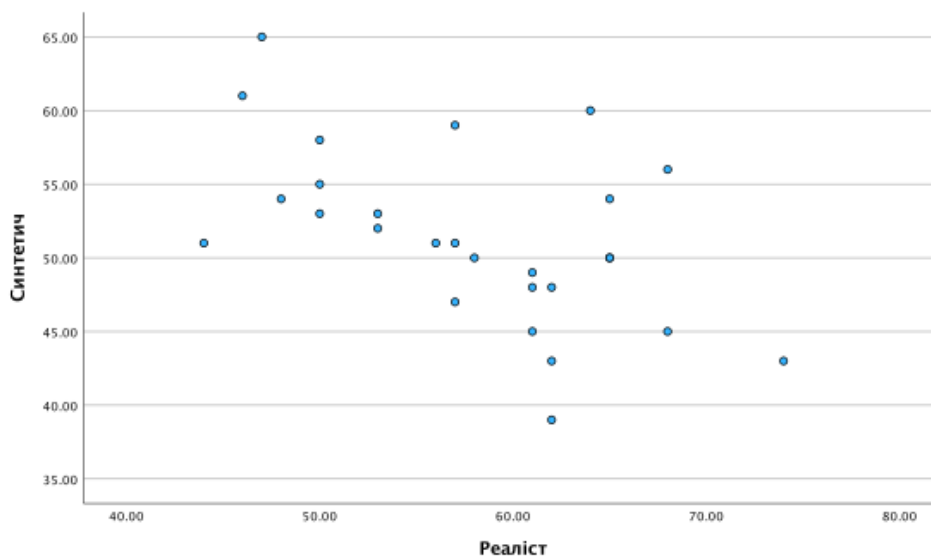

Рисунок 3.1. — негативна кореляція синтетичного та реалістичного стилів мислення

Також важливо відмітити помірну негативну кореляцію аналітичного стилю (А) з ідеалістичним стилем (І) та прагматичним стилем (ІІ) (-0.382* та -0.421* відповідно, рівень значимості $p < 0,05$). Таку тенденцію можна пояснити логічністю і впорядкованістю стилю мислення аналітиків, а також великою увагою до деталей та схильністю продумувати все наперед.

В рамках цього дослідження також було перевірено значущість різниці в стилях мислення між психотерапевтами різного рівня досвіду (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Порівняльний аналіз стилів мислення психотерапевтів за кількістю років практики (значущість критерію Крускала Уоліса)

Стиль мислення	1-3 роки (N=7)		4-10 років (N=17)		10+ років (N=3)		Значущість критерію Крускала-Уоліса
	M	SD	M	SD	M	SD	
Синтетичний	53.8571	4.59814	50.2353	6.77799	53.0000	1.00000	0.231
Ідеалістичний	47.7143	5.58911	54.4118	6.03178	56.0000	8.54400	0.047*

Прагматичний	52.8571	7.19788	50.7647	7.39535	45.0000	6.24500	0.250
Аналітичний	59.5714	8.65750	56.5882	7.46708	59.6667	2.08167	0.539
Реалістичний	60.8571	5.33631	57.0588	8.45185	56.0000	7.93725	0.441

Результати таблиці вказують на можливий вплив кількості років практики на “ідеалістичний” стиль мислення у психотерапевтів. Прослідковується тенденція, що чим більше років досвіду, тим вищі середні значення рівня ідеалістичного мислення. Це може бути пояснено тим, що з роками психотерапевти будь-яких професій набувають досвіду, що дозволяє їм більше фокусуватись на загальній картині, аніж на деталях, а також більше розуміти і орієнтуватись на власні цінності.

У стилях мислення “синтетичний”, “прагматичний”, “аналітичний” і “реалістичний” не було виявлено статистично значущих різниць.

Проаналізувавши попарно групи психотерапевтів за допомогою критерію Ньюмана-Кейлза, було виявлено значущу відмінність в ідеалістичному стилі мислення психотерапевтів новачків (1-3 роки) та більш досвідчених психотерапевтів (4 –10 років) ($p=0.016$). Міра впливу на результати дослідження 46%, що є середнім показником міри впливу.

Після проведення аналізу стилів мислення за напрямом, переходимо до порівняльного аналізу особистісних рис за тим самим напрямом, щоб виключити чи підтвердити взаємозв'язок особистісних рис та теоретичної орієнтації. Для цього розглядаємо особистісні риси, які відображають екстраверсію, схильність до згоди, сумлінність, нейротизм та відкритість досвіду. Значущість цього аналізу визначається за допомогою критерію Крускала-Уоліса. Результати аналізу представлені в табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Порівняльний аналіз особистісних особливостей психотерапевтів різних теоретичних орієнтацій (значущість критерію Крускала Уоліса)

Риси особистості	Психодинамічні психотерапевти (N=15)		КПТ психотерапевти (N=17)		Гештальт психотерапевти (N=10)		Значущість критерію Крускала-Уоліса
	M	SD	M	SD	M	SD	
Екстраверсія	7.3333	1.54303	8.4118	1.22774	7.4000	1.71270	0.490
Схильність до згоди	6.6000	1.12122	6.4706	1.46277	6.1000	1.66333	0.939
Сумлінність	7.4000	1.18322	7.2941	1.75943	7.5000	0.84984	0.869
Нейротизм	4.8667	.91548	5.2353	1.71499	5.0000	1.76383	0.256
Відкритість досвіду	8.0667	1.66762	7.7647	2.16591	7.8000	1.61933	0.608

Значущих відмінностей між особистісними рисами психотерапевтів різних напрямів не було встановлено, тому нульову гіпотезу відхилити не можна. Можна сказати, що психотерапевти різних орієнтацій мають схожі особистісні риси, що можна інтерпретувати як приналежність одній професії. В цьому контексті цікавим було б порівняння психотерапевтів різних професій.

Проаналізувавши попарно групи психотерапевтів за шкалою екстраверсії, можна виявити різницю між психотерапевтами когнітивно-поведінкового підходу у порівнянні зі психотерапевтами психодинамічного та гештальт підходу. Різниця в значеннях відображена на Рисунку 3.2, хоча вона не є значущою: психодинамічний напрям - когнітивно-поведінковий напрям $p=0,052$; гештальт-терапія - когнітивно-поведінковий напрям $p=0,092$. Такі результати демонструють певну тенденцію, яку можна досліджувати в подальшому, якщо наростити розмір вибірки.

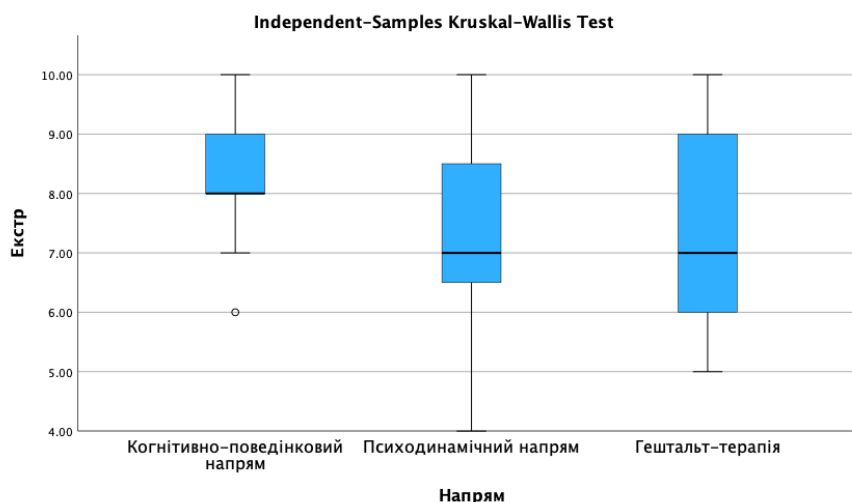

Рисунок 3.2 — Різниця середніх значень за шкалою екстраверсія у психотерапевтів різних напрямів

У табл.3.7 представлено результати кореляційного аналізу особистісних рис за допомогою коефіцієнта рангової кореляції Спірмена. В таблиці наведені значення кореляційних коефіцієнтів між різними особистісними рисами (екстраверсія, схильність до згоди, сумлінність, нейротизм, відкритість), де значущість відмінностей позначена * – $p < 0,05$, ** – $p < 0,01$, - - $p > 0,05$.

Таблиця 3.7

Кореляційний аналіз особистісних рис (коефіцієнт рангової кореляції Спірмена)

	Екстраверсія	Схильність до згоди	Сумлінність	Нейротизм	Відкритість
Екстраверсія	1	-0.098	0.369	-0.327	0.294
Схильність до згоди	-0.098	1	-0.104	-0.053	-0.133
Сумлінність	0.369	-0.104	1	-0.149	0.133
Нейротизм	-0.327	-0.053	-0.149	1	-.390*
Відкритість	0.294	-0.133	0.133	-.390*	1

Відкритість має помірну негативну кореляцію з нейротизмом (-0.390*), що вказує на тенденцію осіб з вищим рівнем відкритості мати менший рівень нейротизму. Ця залежність є статистично значущою ($p < 0.05$).

Також цікавою є перевірка наявності кореляції між стилем мислення і особистісними рисами. Результати представлені в табл.3.8.

Таблиця 3.8

Кореляційний аналіз особистісних рис та стилів мислення (коефіцієнт рангової кореляції Спірмена)

	С	І	П	А	Р
Екстраверсія	-0.237	-0.187	0.283	-0.108	-0.178
Схильність до згоди	-0.269	-0.129	0.182	-0.08	0.155
Сумлінність	0.312	-0.198	0.06	-0.032	-0.361
Нейротизм	-0.052	-0.109	-0.106	0.145	0.234
Відкритість	0.131	-0.2	0.182	0.02	-0.245

Отже, кореляції між стилем мислення і особистісними рисами знайдено не було.

На останньому етапі дослідження було проаналізовано особисте ставлення до обраної теоретичної орієнтації, а саме: прихильність до обраного напрямку, задоволення напрямом та ведення клієнтської практики в межах напрямку. Результати представлені в табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Порівняльний аналіз особистісного ставлення до обраного напрямку (значущість критерію Крускала Уоліса)

Ставлення	Психодинамічні психотерапевти (N=15)		КПТ психотерапевти (N=17)		Гештальт психотерапевти (N=10)		Значущість критерію Крускала-Уоліса
	M	SD	M	SD	M	SD	
Прихильність	4.1333	0.91548	3.3529	1.05719	4.1000	0.73786	0.053
Задоволеність	4.4000	0.73679	3.7059	1.04670	4.1000	0.73786	0.128
Дотримання напрямку	3.6667	0.81650	2.9412	0.89935	2.9000	0.99443	0.049*

Результати дослідження свідчать про наявність відмінностей у ставленні між психотерапевтами різних теоретичних орієнтацій. Психодинамічні психотерапевти проявляють вищу прихильність та задоволеність, що може свідчити про їхнє позитивне ставлення до своєї роботи та відчуття задоволення від неї. КПТ психотерапевти мають меншу прихильність та задоволеність, що може свідчити про менш виражене задоволення від роботи та меншу емоційну насиченість. Гештальт психотерапевти мають рівнозначні середні значення прихильності та задоволеності обраним напрямом. Ці відмінності в ставленні можуть бути обумовлені різними підходами та цінностями, які характеризують кожен з теоретичних напрямів.

Після відхилення нульової гіпотези за шкалою дотримання напрямку, для розуміння виявлених відмінностей застосовуємо непараметричний критерій Ньюмана-Кейлза. У табл.3.10 подано значущість критерію Ньюмана-Кейлза для незалежних вибірок, де ставлення позначено: П – прихильність; З – задоволення; Д – дотримання; значущість відмінностей позначено ** – $p < 0,01$; * – $p < 0,05$; - – $p > 0,05$.

Таблиця 3.10

Порівняльний аналіз ставлення до обраного теоретичного напрямку
(значущість критерію Ньюмана-Кейлза)

Теорет. орієнтація		Психодинамічний			Гештальт			Когнітивно-поведінковий		
		П	З	Д	П	З	Д	П	З	Д
Психодинамічний	П				-			*		
	З					-			*	
	Д						-			*
Гештальт	П	-						-		
	З		-						-	
	Д			-						-
Когнітивно-поведінковий	П	*			-					
	З		*			-				
	Д			*			-			

Була знайдена значуща різниця між прихильністю, задоволеністю і дотриманням орієнтації між психотерапевтами когнітивно-поведінкового та психодинамічного напрямку ($p=0.025$, $p=0.042$, $p=0.022$ відповідно). Щоб дізнатися, наскільки сильний вплив рівня прояву теоретичної орієнтації на особистісне ставлення використаємо визначення розміру статистичного ефекту за ета квадратом (η^2) (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Міра впливу обраного напрямку на особистісне ставлення (ета квадрат)

	Прихильність	Задоволеність	Дотримання напрямку
η^2	0.147	0.114	0.145

Результати вказують на наявність обмеженого, але помітного впливу особистісного ставлення на обраний напрям психотерапевтів ($\eta^2 \geq 0.14$).

Можна сказати, що всі групи психотерапевтів є значною мірою прихильним, задоволеними та дотримуються заявленої теоретичної моделі.

3.2. Практичне використання отриманих результатів та подальші дослідження

Знання про зв'язок між теоретичною орієнтацією та стилем мислення можуть бути корисними для покращення навчання та підготовки майбутніх психотерапевтів. Дослідник А. Кінхольц [44] стверджує, що одним з ефективних засобів збільшення та посилення знань, є увага до власних способів мислення, за допомогою яких люди фактично збирають дані, задають питання, вирішують проблеми та приймають рішення. Це дає можливість здійснити більш індивідуалізований підхід до навчання, забезпечуючи студентам можливість вибору теоретичного напрямку, який найбільше відповідає їхнім особливостям та стилю мислення.

Також ці результати мають практичне значення для психологічної практики і підбору методів та підходів у роботі з клієнтами. Розуміння взаємозв'язку між теорією і стилем мислення допомагає збагатити та удосконалити підхід до роботи з пацієнтами в психологічному консультуванні, діагностиці та навчанні.

Подальші дослідження цього питання можуть бути сфокусовані на встановленні причинно-наслідкового зв'язку між стилем мислення та обраним напрямом, а точніше — чи обирають психотерапевти теоретичний напрям, тому що вони мають відповідний стиль мислення, чи досвід практики за обраним напрямом формує стиль мислення психотерапевта.

Додаткові дослідження можуть бути необхідними для більшого розуміння зв'язку між кількістю років практики та стилями мислення.

Наприклад, можна дослідити, які саме аспекти практики або професійного досвіду впливають на зміну стилів мислення у психотерапевтів.

Слід врахувати, що дослідження здійснювалося на обмеженій вибірці та порівнювалися лише три психотерапевтичні напрями. Тому результати не можуть бути узагальнені для всіх психотерапевтів. Для подальших досліджень важливо включати більшу кількість представників різних напрямів.

Для валідності дослідження варто досліджувати окремо психологів та психотерапевтів. Також через відсутність в Україні наявних процедур ліцензування психотерапевтів психічного здоров'я, не можна бути до кінця впевненими в правдивості наданої психотерапевтами інформації.

Для збільшення кількості учасників дослідження були запрошені знайомі автора, які були більш схильні приймати участь у дослідженні ніж випадкові учасники. Професійний зв'язок з автором міг вплинути на відповіді в сторону бажаних, хоча були прийняті заходи для мінімізації цього впливу.

Кількісні методи та інструменти, які були використані в дослідженні, роблять припущення лише в межах належних їм шкал та факторів. В подальших дослідженнях можна також врахувати інші фактори, що можуть впливати на стиль мислення, наприклад, освіту, тренування або індивідуальні розбіжності.

В подальших дослідженнях варто врахувати наступні рекомендації:

1. Довготривалість. Розглянути можливість проведення дослідження у довготривалій перспективі, щоб встановити зміни стилів мислення терапевтів з часом або їх стабільність протягом кар'єри.

2. Залучення більшої кількості напрямів. Включити більше груп терапевтів з різних психотерапевтичних напрямів, щоб отримати більш репрезентативну і узагальнену картину.
3. Детальніші методики. Використати додаткові інструменти або підходи для вимірювання стилів мислення терапевтів, які можуть бути більш точними або відповідати специфічним аспектам психотерапевтичної практики.
4. Квалітативні дослідження. Розглянути можливість додати квалітативний аспект до дослідження шляхом проведення інтерв'ю.

Висновки до розділу 3

1. Результати дослідження вказують на різницю в синтетичному та реалістичному стилі мислення між психотерапевтами різних теоретичних орієнтацій. Гештальт-психотерапевти проявляють більш реалістичне мислення, що відображає їхню настанову на прямий досвід та практичний підхід. Когнітивно-поведінкові психотерапевти, у свою чергу, більше акцентуються на фактах і структурованому підході, що виражається в їхньому реалістичному мисленні. Важливою є також знайдена різниця в синтетичному стилі мислення між когнітивно-поведінковими та психодинамічними психотерапевтами. Синтетичний стиль мислення характеризується творчим інноваційним підходом та значенням інтерпретацій над фактами, що підтверджує орієнтацію психоаналітиків на інтерпретацію, а когнітивно-поведінкових психотерапевтів — на факти.
2. Тривалість практики може мати вплив на стиль мислення психотерапевтів. Виявлено, що зі збільшенням досвіду у

психотерапевтів спостерігається підвищення рівня ідеалістичного мислення. Це може пояснюватись тим, що з часом фахівці набувають більше практичного досвіду, розширюють свої знання та розуміння в галузі, що дозволяє їм бачити загальну картину і залучати більше абстрактних та ідеалістичних концепцій у свою роботу. Це також свідчить про те, що професійний розвиток і зростання можуть впливати на зміну стилю мислення у психологічній практиці.

3. У досліджуваних психотерапевтів різних напрямів не було виявлено значущих відмінностей в особистісних рисах. Це означає, що їхні особистісні характеристики є подібними і можуть бути спільними для професії психолога загалом. Для подальших досліджень цікавою може бути порівняльна аналітика між психотерапевтами різних професій. Порівнюючи групи психотерапевтів за шкалою екстраверсії, виявлено певну різницю між психотерапевтами когнітивно-поведінкового підходу та психотерапевтами психодинамічного та гештальт підходів. Незважаючи на те, що ці різниці не досягли статистичної значущості, вони вказують на наявність тенденцій, які можуть бути досліджені більш детально в майбутньому за умови збільшення розміру вибірки.
4. В ході дослідження було знайдено негативну залежність між синтетичним та реалістичним стилями мислення. Представники синтетичного стилю мають творчий підхід та уяву, орієнтуються на суб'єктивні інтерпретації, в той час як реалісти керуються фактами та схильні сприймати оточуючий світ об'єктивно. Також було встановлену негативну кореляцію відкритості з нейротизмом, що вказує на тенденцію осіб з вищим рівнем відкритості мати менший рівень нейротизму і навпаки.

5. Знайдена різниця між прихильністю, задоволеністю та дотриманням обраного напрямку між психотерапевтами когнітивно-поведінкового та психодинамічного напрямів. Це означає, що психотерапевти цих напрямів мають різне ставлення до своєї обраної теоретичної моделі роботи. Психодинамічні психотерапевти виявляють вищу прихильність та задоволеність, що свідчить про їхнє позитивне ставлення до роботи та задоволення від неї. Когнітивно-поведінкові терапевти мають меншу прихильність та задоволеність, що може свідчити про менше задоволення від роботи. Загалом, всі групи психотерапевтів проявляють високу міру прихильності, задоволеності та дотримання обраної теоретичної орієнтації. Це свідчить про важливість та значущість обраного напрямку для психотерапевтів у їхній професійній практиці.
6. Для подальших досліджень рекомендується проводити дослідження у довготривалій перспективі, щоб вивчити зміни в стилях мислення терапевтів з часом. Варто розширити вибірку терапевтів, включаючи представників різних психотерапевтичних напрямів, щоб отримати більш репрезентативну і узагальнену картину. Для вимірювання стилів мислення терапевтів можна розглянути використання додаткових інструментів або підходів, які будуть більше враховувати специфічні аспекти психотерапевтичної практики. Ці рекомендації допоможуть збільшити розуміння стилів мислення терапевтів і розширити область досліджень в цій галузі.

ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу психологічних досліджень було встановлено, що стиль мислення є складною комбінацією різних факторів, таких як генетика, культурний та соціальний контекст, когнітивні процеси, психологічні особливості та досвід. Визначення стилю мислення полягає в способі використання інтелектуальних здібностей та знань у повсякденній взаємодії з оточуючим світом. Вивчення когнітивних стилів психотерапевтів різних напрямів є важливим у контексті психотерапії, оскільки розуміння власного стилю мислення може сприяти поліпшенню терапевтичних результатів. Дослідження в цій області можуть допомогти розширити знання про взаємозв'язок між особистістю терапевта та його підходом до лікування.
2. Огляд результатів досліджень свідчить про наявність дихотомії у стилях мислення та сприйнятті світу між психотерапевтами різних психотерапевтичних напрямів. Медичні та когнітивно-поведінкові психотерапевти схильні до елементаризму, фокусуючись на конкретних деталях та об'єктивних фактах. З іншого боку, психоаналітичні та екзистенційно-гуманістичні психотерапевти мають холістичний підхід, розглядаючи світ як цілісну систему та надаючи важливість інтуїції та емоційному сприйняттю.
3. З огляду на це була сформована гіпотеза дослідження, буде знайдена різниця в стилях мислення психотерапевтів різних психотерапевтичних орієнтацій. Для реалізації емпіричного дослідження був розроблений дизайн дослідження, який передбачає декілька етапів: теоретичний аналіз проведених досліджень, визначення вибірок та моделей дослідження, збір даних, обробка результатів, інтерпретація результатів та заключення. Була

сформована вибірка, яка складається із 42 представників когнітивно-поведінкового, психодинамічного та гештальт напрямів та підібрані методики для проведення дослідження. Сюди ввійшов опитувальник стилю мислення за А. Харрісоном та Р. Бремсоном, опитувальник п'яти факторів особисті BFI-10, опитувальник суб'єктивного ставлення до обраного психотерапевтичного напрямку, математико-статистичні методи: критерій Краскала-Уоліса, критерій Ньюмана-Кейлза, ета квадрат, коефіцієнт кореляції Спірмена, методи описової статистики.

4. Результати дослідження показали, що психотерапевти з різних теоретичних орієнтацій мають відмінності у стилях мислення. Гештальт психотерапевти проявляють реалістичне мислення, покладаючи акцент на прямий досвід, тоді як когнітивно-поведінкові психотерапевти більше спираються на факти і структурований підхід. Знайдено також важливу різницю в синтетичному стилі мислення між когнітивно-поведінковими і психодинамічними психотерапевтами. Зі збільшенням років досвіду психотерапевтів спостерігається зростання ідеалістичного мислення, що свідчить про вплив професійного розвитку на стиль мислення. Особистісні характеристики психотерапевтів не виявились значущими, але цікавим може бути порівняння з іншими професіями. Незважаючи на те, що деякі різниці не досягли статистичної значущості, вони вказують на наявність тенденцій, які можуть бути досліджені у майбутньому з більшою вибіркою.
5. Дослідження також показало, що психодинамічно орієнтовані психотерапевти виявляють вищу прихильність та задоволеність, тоді як когнітивно-поведінкові терапевти виявляють меншу задоволеність та прихильність обраним напрямом. Загалом всі групи

психотерапевтів проявляють високу прихильність та дотримання обраного напрямку.

6. Рекомендується проводити подальше дослідження з більшою вибіркою та використовувати більше специфічних для психотерапевтів інструментів для вимірювання стилів мислення. Ці рекомендації сприятимуть розумінню стилів мислення терапевтів та їх впливу на результати терапевтичних результатів пацієнтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О.Є. Технології розвитку обдарованості особистості : курс лекцій. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. – 126 с.
2. Бондар С.І. Когнітивний стиль як індивідуальна стратегія переробки інформації особистістю. Вісник Харківського Університету № 498 серія “Психологія”. Харків, 2000. ISSN 0453-8048, стор.13-17.
3. Бондарчук О. І., Соломіна Г. В. Особливості когнітивного стилю керівників освітніх організацій / О. І. Бондарчук, Г. В. Соломіна // Наука і освіта. - 2011. - № 9. - С. 28-31. - Режим доступу: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/9_2011/8.pdf
4. Боснюк В. Ф. Математичні методи в психології: курс лекцій. Мультимедійне навчальне видання – Х.: НУЦЗУ, 2020. – 141 с
5. Боснюк В. Ф. Продуктивні характеристики інтелекту та когнітивні стилі як інтелектуальний ресурс рятувальника / В. Ф. Боснюк // Проблеми екстремальної та кризової психології. – Х. : НУЦЗУ, 2011. – Вип. 20 – С. 44–52.
6. Єгорова М.С. Вплив генотипу на співвідношення показників інтелекту та когнітивного стилю / М.С. Єгорова, Н.М. Зирянова // Генетика. - 1997. - С. 110-115.
7. Карамушка Л. М. Когнітивний компонент психологічної готовності до роботи в команді персоналу банківських структур: рівень і чинники розвитку / Л. М. Карамушка, О. А. Філь, П. П. Блешмудт // Правничий вісник Університету «КРОК». – К. : Університет «КРОК», 2012. – Вип. 11. – С. 109–117

8. Коваль І. В. Когнітивні стилі як індивідуально-психологічні передумови оволодіння іноземною мовою у вузі / І. В. Коваль // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць КПНУ ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – Вип. 8. – С. 450–458.
9. Когнітивна психологія. Підручник для вузів / за ред. В.Н. Дружиніна, Д.В. Ушакова. - М. : ПЕР СЕ, 2002. - 480 с.
10. Куценко Л. М. Когнітивний стиль як інструмент структурування пізнавального досвіду особистості / Л. М. Куценко // Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України : научное издание. – Ніжин : НДПУ ім. М. Гоголя, : АНО «Пространство и Время», 2002. – Т. III, Ч. 9. – С. 30–40
11. Лібін А.В. Диференціальна психологія: на перетині європейських, російських і американських традицій: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / А. В. Лібін. - [3-є вид., виправл.]. - М. : Смысл; Видавничий центр "Академія", 2004. - 527 с.
12. Палій А.А. Диференціальна психологія: Курс лекцій. Київ: 2010. С. 510–546. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/По_2011_1_7
13. Палій А.А. Когнітивно-стильові детермінанти індивідуальності. Проблеми сучасної психології : збірник наук. праць К-ПНУ імені Івана Огієнка Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. 2011 № 11. С. 584–595. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/По_2011_1_7
14. Пехник А. В. Синтетичний стиль мислення, як засіб до формування шляхетної політичної еліти / Алевтина Валентинівна Пехник // Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри: матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Одеса, 28 верес. 2018 р.) [Електронний

ресурс] / НУ "ОЮА". – Одеса, 2018. – С. 25–27. – Режим доступу:
<http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/21714>

15. Пилявець Н. І., Потапчук Є. М. Сучасні підходи до визначення поняття «когнітивний стиль особистості» // Габітус : наук. журн. / Причорномор. н.-д. ін-т економіки та інновацій. Одеса, 2021. Вип. 26. С. 117-121. – Режим доступу: <http://elar.khmnu.edu.ua/jspui/handle/123456789/10528>

16. Попова М. І. Особливості когнітивних стилів у структурі операціональних здібностей висококомпетентних телефонних консультантів / М. І. Попова // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Психологія і педагогіка. - 2012. - Вип. 20. - С. 219-227. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2012_20_25.

17. Ситнік С. В. Особливості міжособистісної взаємодії майбутніх психологів із різним стилем мислення / С. В. Ситнік // Наука і освіта. - №1. - 2015. - С. 158-164. – Режим доступу: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/5288>

18. Холодна М.А. Когнітивні стилі. Про природу індивідуального розуму / М.А. Холодна. - [2-ге вид.]. - СПб. : Пітер, 2004. - 383 с.

19. Холодна М.А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. – СПб.: Питер, 2001. – 272 с.

20. Чеботарьова А.І. Зміст поняття «когнітивний стиль» у психологічній науці. Наука і освіта. - 2010. - Спец. вип.: проект “Когнітивні процеси та творчість”. - С. 35-38. – Режим доступу: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2010/10_2010/8.pdf

21. Щербина Л.Ф. Епістемологічний профіль психотерапевта. Збірник наукових праць “Проблеми сучасної психології”, № 16 (Березень 21, 2019). — Режим доступу: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2012-16.%25p>.
22. Щербина Л.Ф. Метатеоретичне мислення психотерапевта: модель, дослідження, програма розвитку К.: Геопринт, 2012. 283 с.
23. Andrew A. The personality and cognitive-epistemological traits of cognitive-behavioural and psychoanalytic psychotherapists. Br J Med Psychol. 2000 — Режим доступу: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/10874482/>
24. Angelos, C. A. Relationships of psychotherapists' personality and therapy methods (Doctoral Dissertation, University of Michigan, 1977. Dissertation Abstracts International, 38, 1392B. - Режим доступу: <https://shorturl.at/ceuCL>
25. Allinson C. W. The effects pf cognitive style on leader-member exchange : a study of manager-subordination dyads / C. W. Allinson, S. J. Armstrong and J. Hayes // Journal of Occupational and Organizational Psychology. – 2001. – Vol. 74. – № 2. – P. 201–220.
26. Barron, J. (Ed.). (1978). The relationship between personality of the psychotherapist and his/her selection of a theoretical orientation to psychotherapy [Special issue]. Psychotherapy: Theory, Research and Practice, 15.
27. Bieri, J. Cognitive complexity – simplicity and predictive behavior. Journal of Abnormal and Social Psychology, 51, 1995. 263 – 268 с.
28. Caine, T. M., & Smail, D. J. The effects of personality and training on attitudes to treatment: Preliminary investigations. British Journal of Medical Psychology, 42, 1969. 277-282 с. — Режим доступу: <https://doi.org/10.1111/j.2044-8341.1969.tb02080.x>

29. Cohen, J. 1988. *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*. 2nd edition. New York: Academic Press.
30. Conway, J. B. (1992). A world of differences among psychologists. *Canadian Psychology*, 33(1): 1-23.
31. Cummings, N. A., & Lucchese, G. (1978). Adoption of a psychological orientation: The role of the inadvertent. *Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 15, 323-328.
32. Demir, I. & Gazioglu, E. (2012). Theoretical Orientations of Turkish Counselor Trainees: The Role of Thinking Styles, Epistemology and Curiosity. *Psychology*, 3, 527-533. — Режим доступа: <http://dx.doi.org/10.4236/psych.2012.37077>
33. Freeman, M. S., Hayes, B. G., Kuch, T. H., & Taub, G. (2007). Personality: A predictor of theoretical orientation of students enrolled in a counseling theories course. *Counselor Education & Supervision*, 46, 254-265. doi:10.1002/j.1556-6978.2007.tb00030.x
34. Gardner R.W., Holzman P.S., Klein G.S., Linton H.B., Spence D.P. Cognitive control. A study of individual consistencies in cognitive behavior. *Psychological Issues. Monograph 4. V. 1.* – N.Y., 1959.
35. Gardner, J. Cognitive styles in categorizing behavior. *Journal of Personality*, 22, 1953. 214 –233 с.
36. Grigorenko, E.L., Sternberg, R.J. (1995). Thinking Styles. In: Saklofske, D.H., Zeidner, M. (eds) *International Handbook of Personality and Intelligence. Perspectives on Individual Differences*. Springer, Boston, MA. — Режим доступа: https://doi.org/10.1007/978-1-4757-5571-8_11

37. Harrison AF & RM Bramson 1982. *The Art of Thinking*. Berledey, New Jersey.
38. Hill, C. E., & O 'Grady, K. E. (1985). List of therapist intentions illustrated in a case study and with therapists of varying theoretical orientations. *Journal of Counseling Psychology*, 32, 3-22
39. Holzman, P., Klein, G. Cognitive system principles of leveling and sharpening. *Journal of Psychology*, 37, 1954. 105 – 22 c.
40. Johnson, J. A., & Miller, M. L. (1990). Factor analysis of worldview inventories suggest two fundamental ways of knowing. Unpublished manuscript, Pennsylvania State University.
41. Johnson, J. A., Germer, C. K., Efran, J. S., & Overton, W. F. (1988). Personality as the basis for theoretical predictions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 55, 824-835.
42. Kagan, J. Reflection – impulsivity: The generality and dynamics of conceptual tempo. *Journal of Abnormal Psychology*, 71, 1966. 17 – 24 c.
43. Keinan, G., Almagor, M., & Ben Porath, Y. S. (1989). A reevaluation of the relationship between psychotherapeutic orientation and perceived personality characteristics. *Psychotherapy*, 26, 218-226.
44. Kienholz, A 1999. *Systems ReThinking: An Inquiring Systems Approach to the Art and Practice of the Learning Organisation Foundations of Information Systems: Toward a Philosophy of Information Technology*
45. Klein, G. S. (1951). A personal world through perception. In R. R. Blake & G. V. Ramsey (Eds.), *Perception: An approach to personality* (pp. 328–355). New York, NY: Ronald Press.

46. Kolevzon, M. S., Sowers-Hoag, K., & Hoffman, C. (1989). Selecting a family therapy model: The role of personality attributes in eclectic practice. *Journal of Marital and Family Therapy*, 15, 249-257
47. Kreitman, N. (1962). Psychiatric orientation: A study of attitudes among psychiatrists. *Journal of Mental Science*, 108, 317-328.
48. Lazarus, A. A. (1978). Style not systems. *Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 15, 359-361.
49. Nosal, Czeslaw. The structure and regulative function of the cognitive styles: A new theory. *Polish Psychological Bulletin*. 41, 2010. — Режим доступа: <https://www.researchgate.net/publication/271052428> The structure and regulative function of the cognitive styles A new theory
50. Pettigrew, T. The measurement of category width as cognitive variable. *Journal of Personality*, 26, 1958. 532 – 544 с.
51. Poznanski, J. J., & McLennan, J. (2003). Becoming a psychologist with a particular theoretical orientation to counseling practice. *Australian Psychologist*, 38, 223-226. doi:10.1080/00050060310001707247
52. Rayner, S., & Riding, R. Towards a categorisation of cognitive styles and learning styles. *Educational Psychology*, 17(1-2), 1997. — 5–27 с. - Режим доступа: <https://doi.org/10.1080/0144341970170101>
53. Rikesh Harypursat, Sam Lubbe, Rembrandt Klopper. *The Thinking Styles of a Group of Information Systems and Technology Students*. 2005
54. Robert J. Sternberg; *Mental Self-Government: A Theory of Intellectual Styles and Their Development*. *Human Development* 1 April 1988; 31 (4): 197–224. — Режим доступа: <https://doi.org/10.1159/000275810>

55. Rotter, J. Generalized expectancies for internal and external control of reinforcement. *Psychological Monograph*, 80, 1966. 1 – 28 c.
56. Scandell, J., Wlazelek, B. G., & Scandell, R. S. (1997). Personality of the therapist and theoretical orientation. *The Irish Journal of Psychology*, 18, 413-418.
57. Schacht, T. E., & Black, D. A. (1985). Epistemological commitments of behavioral and psychoanalytic therapists. *Professional Psychology: Research and Practice*, 16, 316-323.
58. Schwartz, B. D. (1978). The initial versus subsequent theoretical positions: does the psychotherapists personality make a difference? *Psychotherapy: Research and Practice*, 15, 344-349.
59. Serdiuk O. O. and Bazyma B. O. (2021). Adaptation of the five-factor BFI-10 personality screening questionnaire and testing of its diagnostic properties on the example of drug users. *Law and Safety*, 83(4), pp. 100-110. doi: 10.32631/pb.2021.4.10. — Режим доступу: <https://doi.org/10.32631/pb.2021.4.10>
60. Tremblay, J. M., Herron, W. G., & Schultz, C. L. (1986). Relation between therapeutic orientation and personality in psychotherapists. *Professional Psychology: Research and Practice*, 17, 106-110.
61. Tremblay, J. M., Herron, W. G., & Schultz, C. L. (1986). Relation between therapeutic orientation and personality in psychotherapists. *Professional Psychology: Research and Practice*, 17, 106-110.
62. Vasco, A. B., Garcia-Marques, L., & Dryden, W. (1993). "Psychotherapist know thyself!": Dissonance between metatheoretical and personal values in psychotherapists of different theoretical orientations. *Psychology Research*, 3(3): 181-196.

63. Walton, D. E. (1978). An exploratory study: Personality factors and theoretical orientations of therapists *Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 15, 390-395.
64. Walton, H. J. (1966). Difference between physically-minded and psychologically-minded medical practitioners. *British Journal of Psychiatry*, 112, 1097-1102
65. Wardell D.M., Royce J.R. Toward a multi-factor theory of styles and their relationship to cognition and affect // *Journal of Personality*. – 1978. – V. 47. – N3. – P. 474-505.
66. Witkin H.A., Goodenough D.R. *Cognitive Styles: Essence and Origins. Field dependence and field independence*. N.Y., 1982. 125 p.
67. Witkin, H. Field – dependent and field – independent cognitive styles, and their educational implications. *Review of Educational Research*, 47, 1977. 1 – 64 c.
68. Witkin, H. Psychological differentiation and forms of pathology. *Journal of Abnormal Psychology*, 70, 1965. 317 – 336 c.
69. Witkin, H. The nature and importance of individual differences in perception. *Journal of Personality*, 18, 1949. 145 – 170 c.